

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

«БАЛТО–ЧОРНОМОРСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ»

Виконав:

студент 2 курсу, групи ЗМмв-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»

Савельєв Андрій Володимирович

Керівник – доктор політичних наук,
професор Сидорук Тетяна Віталіївна

Рецензент -

Робота допущена до захисту

(протокол № __ засідання кафедри міжнародних відносин від ____ 2021 року

Завідувач кафедри міжнародних відносин: _____

Тетяна СИДОРУК

м. Острог – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	с. 3
РОЗДІЛ 1. Балто-Чорноморський союз як потенційна форма міжнародного співробітництва	с. 9
1.1. Історія виникнення та причини актуалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу на сучасному етапі	с. 9
1.2. Теоретичні концепції розвитку співпраці в регіоні	с. 21
Висновки до розділу 1	с. 30
РОЗДІЛ 2. Сучасна геополітична ситуація в Балто-Чорноморському регіоні	с. 33
2.1. Економічна складова геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні	с. 33
2.2. Політична складова геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні	с. 43
2.3. Безпекова складова геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні	с. 50
Висновки до розділу 2	с. 58
РОЗДІЛ 3. Сучасний стан та перспективи Балто-Чорноморського співробітництва	с. 60
3.1. Сучасні багатосторонні ініціативи та їх імплементація	с. 60
3.2. Перспективні форми кооперації та формалізації Балто-Чорноморського співробітництва	с. 71
Висновки до розділу 3	с. 81
ВИСНОВКИ	с. 83
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	с. 88

ВСТУП

Актуальність обраної теми кваліфікаційної наукової роботи зумовлена тим, що в сучасному світі на тлі активізації поляризаційних процесів інтеграційні наддержавні утворення набувають все більшої актуальності. Разом з тим сьогодні Україна зіштовхнулася з дилемою. З одного боку, геополітичний вектор нашої держави на інтеграцію з колишніми радянськими республіками на чолі з Російською Федерацією втратив свою актуальність внаслідок неоімперських амбіцій Російської Федерації, анексії Автономної Республіки Крим та збройної агресії останньої. З іншого боку, затверджена Конституцією України «незворотність європейського та євроатлантичного курсу» зіштовхнулася з неготовністю Європейського Союзу розширити свої кордони на схід за рахунок нашої держави. Зазначена ситуація значно ускладнюється внаслідок військового тиску з боку Російської Федерації, а також особливостей географічного розташування України як буферної зони між демократичним Заходом та реакційним до нього Сходом. Саме за таких умов нової актуальності набирають ідеї інтеграції з країнами, що так само знаходяться в зазначеній буферній зоні та мають радянське минуле.

На сьогодні у країнах Балто-Чорноморського регіону широко обговорюється концепція утворення союзу, у зв'язку з чим активізувалася співпраця на міждержавному рівні. Ідея інтеграційного об'єднання країн Балтійського та Чорноморського регіонів не нова та обумовлена очевидною економічною вигодою такого об'єднання і викликами безпекового характеру. В історичній перспективі єдині державні утворення на цих територіях вже існували – Річ Посполита, Галицько-Литовське князівство тощо.

Очевидна привабливість такої інтеграції у різні часи викликала інтерес як з боку вітчизняних дослідників і політичних діячів – Степана Рудницького, Юрія Липи, Андрія Парубія, так і з боку іноземних – Йозефа Пілсудського чи Джорджа Фрідмана зі STRATSFOR. У сучасних наукових працях конфігурують науковці: Юрій Метелешко, Ольга Коваленська, Олексій Волович, Борис Зажигаєв, Богдан Левик та інші.

До очевидних переваг утворення Балто-Чорноморського союзу можна віднести вдале геостратегічне і компактне розташування країн інтермаріуму на шляху перетину торговельних шляхів та енергетичних комунікацій, взаємодоповнюваність економік, спільне історичне минуле, схожість цивілізаційних принципів та, найголовніше, спільні економічні та безпекові виклики майбутнього.

Мета роботи: охарактеризувати сучасний стан Балто-Чорноморського регіонального співробітництва як формату багатосторонньої взаємодії та окреслити перспективи розвитку міжнаціональних Балто-Чорноморських об'єднань.

Об'єкт: регіональні зовнішньополітичні пріоритети держав Балто-Чорноморського регіону.

Предмет: сучасний стан та перспективи Балто-Чорноморського співробітництва.

Об'єкт, предмет та мета дослідження обумовлюють встановлення наступних завдань:

1. дослідити фактори та умови утворення Балто-Чорноморського регіонального союзу;
2. провести теоретичний аналіз Балто-Чорноморського регіонального співробітництва як форми міжнародної співпраці;
3. охарактеризувати сучасну геополітичну ситуацію в Балто-Чорноморському регіоні;
4. проаналізувати сучасні багатосторонні інтеграційні ініціативи в Балто-Чорноморському регіоні;
5. визначити та обґрунтувати перспективні форми кооперації та формалізації Балто-Чорноморського співробітництва.

Стан наукового вивчення проблеми. Активне формування наукового підґрунтя ідеї утворення Балто-Чорноморського союзу почалося після збройної

агресії Російської Федерації проти України та, як наслідок, пошуку нових інтеграційних форм, які б могли гарантувати безпеку для країн зазначеного регіону.

Загалом концептуальні засади ідеї утворення Балто-Чорноморського союзу пропонують як науковці, так і державні діячі. Серед вітчизняних науковців цю ідею досліджували Зажигаєв Б., Левик Б., Фененко А., Желіховський С., Ярьоменко С. Перспективи утворення такого союзу досліджували Биканов Д., Волович О., Ковалевська О., Дерев'янка Ю., Галабала О., Кралюк П., Рудницька У. Серед європейських дослідників свою увагу на дослідженні перспектив утворення об'єднання акцентують Girlea I., Laruelle M., Rivera E., Mosbacher G., Tomaszewska N., Staryk A., Zurawski P, G. Friedman.

Джерельна база роботи. Для об'єктивності дослідження у праці використано вітчизняні та іноземні джерела. Актуальну інформацію щодо ситуації в регіоні отримано завдяки аналізу електронних джерел інформації та офіційних статистичних даних з веб-сайтів Світового банку, ОЕС, Міністерства закордонних справ України, офіційних ресурсів та форумів. Аналіз офіційних документів (меморандумів, договорів) продемонстрував значною мірою імplementовані ініціативи. Також, з метою аналізу суспільної думки країн досліджуваного регіону використано електронні засоби масової інформації.

Теоретико-методологічна основа дослідження сформована відповідно до вимог наукової роботи, засновується на принципах об'єктивізму та суб'єктивізму, спирається на історичні факти, програмні та доктринні документи країн регіону, статистичні данні, економічні показники.

Дослідження базується на принципах емпіричного, ціннісного та раціонального підходів, абстрагування, необхідної ідеалізації, творчого підходу, історико-прогностичного підходу та розумної актуалізації. У дослідженні використано методи емпіричного та історичного аналізу, контент-аналізу, SWOT-аналізу, аналізу медіаджерел та окремі методи OSINT.

Суб'єктивними твердженнями, зробленими на основі проаналізованих даних та за допомогою зазначених методів, є сучасний стан та перспективи Балто-Чорноморського співробітництва.

Хронологічні та географічні рамки. Для цілей дослідження необхідно надати визначення поняттям «Балто-Чорноморський союз» та «Балто-Чорноморське співробітництво», а також визначити межі Балто-Чорноморського регіону.

Під терміном «Балто-Чорноморський союз» у цьому дослідженні розуміються всі формалізовані форми наддержавних інтеграційних об'єднань країн цього регіону. Термін «Балто-Чорноморське співробітництво» використовується у значенні міждержавної співпраці країн зазначеного регіону, що не формалізована в інтеграційних наддержавних об'єднаннях.

Щодо меж Балто-Чорноморського регіону варто зазначити, що офіційного їх визначення не існує. Дослідники у своїх працях керуються географічним розташуванням, спільним історичним минулим та участю держав у тих чи інших регіональних міждержавних утвореннях. Також актуальними при визначенні меж регіону є економічні та військові зв'язки. Ураховуючи наведене, для цілей цього дослідження під Балто-Чорноморським регіоном слід розуміти територію країн, що мають вихід до Чорного чи Балтійського моря, та країн, розташованих у поясі між Чорним та Балтійським морями.

До країн Балтійського басейну можна віднести Німеччину, Польщу, Російську Федерацію, Литву, Латвію, Естонію, Фінляндію, Данію та Швецію. До складу Чорноморського басейну входять Україна, Російська Федерація, Грузія, Туреччина, Болгарія та Румунія. Країнами, розташованими у поясі між Чорним та Балтійським морями, є Молдова, Угорщина, а також Білорусь, яка має особливе значення з точки зору безпекової ситуації в регіоні. Слід зазначити, що на межі Балто-Чорноморського союзу впливають зовнішньополітичні вектори країн означеного регіону та їх бажання до інтеграції.

Більшість досліджень спрямовані на вивчення перспектив об'єднання Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Білорусі та України. Саме ці держави формують геополітичний пояс від Чорного до Балтійського моря, проте таке об'єднання

неможливо розглядати окремо від процесів інтеграції в НАТО, внутрішньої політики Європейського Союзу, зокрема щодо розширення на схід. Крім того, важливим фактором є військовий тиск зі сходу, що змушує країни регіону до утворення військового об'єднання.

Хронологічні рамки формування ідеї утворення Балто-Чорноморського союзу досить широкі – від періоду становлення торговельного шляху «Із Варяг у Греки» до сьогодення. Однак це дослідження здебільшого зосереджується на новітньому етапі Балто-Чорноморського співробітництва, починаючи з 2013 року, з яким пов'язаний ряд геополітичних подій, що стали каталізатором для актуалізації ідей утворення Балто-Чорноморського союзу.

Практичне значення дослідження. Слід зазначити, що ідеї утворення Балто-Чорноморського союзу знаходяться лише на етапі розроблення, а отже, потребують формування цілей такого об'єднання, теоретичного обґрунтування, зокрема проведення теоретичного аналізу інтеграційних ініціатив, що існують у країнах означеного регіону, та їх ідеологічного, економічного та безпекового підґрунтя. Також актуальним є дослідження можливих форм Балто-Чорноморського співробітництва, які згодом можуть бути формалізовані у Балто-Чорноморському союзі. З огляду на викладене дослідження цієї кваліфікаційної роботи можуть бути використані офіційними органами та неурядовими організаціями держав, що входитимуть у союз. Ця робота може бути цікавою для аналітичних центрів, використовуватися засобами масової інформації, бути доробком до загальної справи утворення Балто-Чорноморського безпекового поясу, що набуває ще більшої актуальності в умовах збройної агресії Російської Федерації.

Апробація результатів. Проблематика питання даної кваліфікаційної роботи розглядається автором у статті Безпековий фактор геополітичної ситуації в Балто-чорноморському регіоні (опублікована на науковому блозі НУОА),

Протистояння з РФ: «Проблема 2020». Частина 1¹, Проблема 2020. Частина 2. Чи можливо було передбачити агресію РФ.²

Структура роботи побудована на основі логіки викладу матеріалу. Робота складається зі вступу, першого розділу, що містить два підрозділи, в яких досліджується історія виникнення та причини актуалізації ідеї утворення Балто-Чорноморського союзу на сучасному етапі; другого розділу, що містить два підрозділи, в яких акцентується увага на сучасному стані та перспективах Балто-Чорноморського співробітництва; третього розділу, що містить два підрозділи, в яких наводяться результати аналізу перспективних форм Балто-Чорноморського співробітництва, сфер кооперації та перспективних форм формалізації Балто-Чорноморського співробітництва. У висновку автор, спираючись на результати проведеного аналізу, підводить підсумки та висуває пропозиції щодо подальшого дослідження питань Балто-Чорноморського співробітництва.

¹ https://petrimazepa.com/uk/protistoyannya_z_rf_problema_2020_chastina_1

² https://petrimazepa.com/uk/problema_2020_chastina_2_chi_mozhливо_bulo_peredbachiti_agresiyu_rf

РОЗДІЛ 1. Балто-Чорноморський союз як форма міжнародного співробітництва

Термін *Intermarium* має понад 100-річну традицію, пов'язану з концепцією утворення блоку країн у просторі між Балтійським і Чорним морями, здатного протистояти пануванню Росії та/або Німеччини в Європі.

Власне ідея об'єднання країн цього регіону налічує майже тисячолітню історію і на різних історичних етапах знаходила своє втілення в економічних, політичних та військових союзах або навіть в окремих державних утвореннях. Розуміння того, що така велика територія у самому серці євразійського простору має свою ідентичність та відбувається пошук альтернативних шляхів для подальшого втілення ідеї зумовлює проведення цього дослідження, а розуміння історичної ретроспективи розвитку ідеї *Intermarium* дасть змогу визначити вагомі фактори інтеграційних процесів у регіоні.

1.1. Історія виникнення та причини актуалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу на сучасному етапі

Починаючи аналіз цивілізаційних процесів на євразійському континенті, якими, безсумнівно, є процеси Балто-Чорноморського співробітництва в їх історичному контексті, слід зауважити, що одним із ключових факторів формування етносів, мови, цивілізаційного розвитку загалом є географічне розташування регіону, в якому ці процеси відбуваються. Відомий американський еволюційний біолог Джаред Даймонд зазначає: «Історія різних народів склалася по-різному, не через біологічну різницю між ними самими, а через різницю в їх географічних умовах»³. Це твердження яскраво ілюструє передумови для спорідненості етносів, що населяли території між Чорним та Балтійським морями, та умови, які в подальшому стали детермінантами для культурного обміну, військової та економічної співпраці.

³ Даймонд Дж. Зброя, мікроби і сталь: Витоки нерівностей між народами / Пер. з англ. Т. Цимбала. — К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2018. — 512 с.: 32 окр. арк. іл. ISBN 978-617-7535-97-2

У III столітті германські племена, рухаючись із Прибалтики до узбережжя Чорного та Азовського морів, поступово витісняють сарматів, беруть під контроль грецькі міста-колонії, знищують Малу Скіфію та Боспорське царство, підкорюють слов'янські племена.

Держава готів (Готія, Гетика, імперія Германаріха) набула найбільшої могутності в IV столітті за правління короля Германаріха. Як вказують дослідники, її територія охоплювала землі від Балтійського моря до Чорного й Азовського морів, включаючи Кримський півострів.⁴

Факт існування трансконтинентального торгового шляху на ранньому етапі розвитку європейської цивілізації вказує нам на значну геополітичну значимість території Міжмор'я. Таке становище регіону цілком вписується в гіпотезу Джареда Даймонда про ключову роль у поширенні цивілізаційних процесів саме географічного напрямку міграцій. Джаред Даймонд вказує на пріоритетне становище цивілізацій, поширення яких відбувалося вздовж географічних паралелей та не потребувало від людства значних сил для адаптації в нових кліматичних та географічних умовах, як це, наприклад, відбувалося з народами північної Америки.

У контексті наведеного слід згадати, що саме південне Причорномор'я було одним із основних шляхів великих міграцій. Зазначений регіон пережив цілий ряд міграційних хвиль, як зі Сходу на Захід, так і у зворотному напрямку. Згодом територія між Чорним та Балтійським морями стала місцем розселення та асиміляції народів після великих переселень та природним плацдармом для контактів різних культур, які носили характер від взаємного винищення до асиміляції. Зазначене сприяло формуванню єдиного культурного та економічного простору, якій знаходив своє втілення в різних формах взаємодії.

Таким чином, географічною передумовою формування Балто-Чорноморської регіону стало розташування річок, вздовж яких у період раннього середньовіччя поширювалася цивілізація – розвивалися економічні та культурні зв'язки. Ці

⁴ Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О. Д. Бойко. – К.: «Академвидав», 2003. – 656 с.

перші трансконтинентальні транспортні артерії, у свою чергу, сприяли поширенню цивілізаційних процесів, у результаті яких створювалися перші економічні союзи протодержав того часу.

Перші згадки про торговий шлях «Із Варягів у Греки» з'являються у літописі «Повість временних літ», який датується XI-XII століттям.⁵ І хоча багато аспектів цього історичного феномену й досі вважаються дискусійними, проте існування шляху не піддається сумніву та пояснює факт спорідненості релігійних традицій і вірувань скандинавських народів та дохристиянської Київської Русі, а також наявність у сучасній українській мові запозичень з балтійських мов.

«Наші запозичення з балтійських мов, передусім литовської, не просто численні: вони утворюють один з найкolorитніших пластів української «лексичної ментальності», українського світосприйняття» – зазначають сучасні дослідники.⁶

У X столітті торговий шлях «Із Варягів у Греки» досягає свого розквіту, що сприяє швидкому зростанню на його узбіччі нового міста - держави Києва. Будучи тогочасним мостом між Скандинавською та Візантійською цивілізаціями, Київська Русь стає важливим сполучником двох культур та необхідним логістичним хабом на шляху тодішніх торговельних сполучень.

Занепад у XI столітті цього торгового шляху свідчить про важливі економічні зміни як у регіоні, так і в Київській Русі зокрема. Зв'язок між Балтійським та Чорним морями слабшав, проте зростала роль самостійних торговельних ланок.⁷ Великий Новгород, Київ, інші феодальні міста - держави, пов'язані між собою династичними узами, виступають вже як окремі державні утворення та набувають геополітичного значення в регіоні.

Також слід зазначити, що географічне розташування регіону між Балтійським та Чорним морями спричиняло постійне ведення на цих територіях боротьби між

⁵ Кралуок П. МІЖМОР'Я: історія та перспективи. Газета «День». № 14. 2020. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/mizhmorya-istoriya-ta-perspektyvy>

⁶ Костянтин ТИЩЕНКО "Литва на Сіверщині": <http://www.langs.com.ua/publics/KM/Lytva/2.htm>

⁷ Синиця Є.В. Шлях із Варягів у Греки. Енциклопедія історії України. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Shliakh_V (дата звернення: 27.10.2020)

східними і західними племенами, примушуючи останніх кооперуватися проти таких навал. Безпековий фактор і в подальшому буде одним із визначальних чинників міждержавного співробітництва в регіоні. Наслідком постійного тиску зі сходу та експансії східних племен стало розмежування території між Чорним та Балтійським морями на кілька умовних зон.

Східні території перебували під постійним впливом східних племен (Імперія гунів, Золота Орда, Османська імперія та Кримське ханство.)

На півночі – територіях Пскову та Великого Новгороду, периферії регіону, більшою мірою відчувався вплив та протистояння східної та західної цивілізацій, що може бути добре проілюстровано конфліктом Новгородської республіки с тодішніми васалами Золотої Орди – Московським Царством чи литовсько – московськими війнами.⁸ Внаслідок цих протистоянь розвиток регіону був значно сповільнений.

Центр – Київська Русь, так чи інакше відчувала на собі всі процеси, що відбувалися на периферії описуваного регіону, та після падіння Візантії і посилення тиску з північного сходу опинилася в занепаді.

І, зрештою, Захід – території, які були найбільш віддалені від навали східних племен та мали ключові антропопрогресивні фактори – достатню кількість білка тваринного походження, природні родовища якісного заліза та технології, що давали можливість здійснювати морські подорожі. Ці фактори стали визначальними в період раннього середньовіччя, сприяли покращенню демографічної ситуації та водночас призводили до експансивних дій скандинавських племен по відношенню до навколишніх земель. Зазначене, проте, стало позитивним фактором для розвитку регіону та створило для етносів та згодом держав цього регіону цивілізаційну фору. Ці фактори згодом дали змогу західним територіям претендувати на панівну роль у Балто-Чорноморському регіоні.

⁸ Гудавичюс Э.История Литвы. Т.1. с древнейших времен до 1569 года. — М.: Baltus, 2005. — С. 73.

Отже, розподіл Балто-Чорноморського регіону на такі зони був зумовлений радше геополітичними чинниками та географічним розташуванням, ніж будь-якими іншими факторами. Різний характер впливу сусідніх культур сформував їх соціокультурні відмінності. На суб'єктивну думку автора цієї роботи, саме це призвело до подальшого посилення розбіжностей держав, розташованих у регіоні між Балтійським та Чорним морями.

У середині XIII століття на тлі децентралізаційних процесів починає формуватися новий геополітичний центр у Литві. Феодальна роздробленість та загарбницькі дії християнських орденів змушують групу литовських племен до об'єднання.⁶ В результаті у першій половині XIII століття утворюється Литовське князівство.

У 1246 році під загрозою воєнного вторгнення Золотої Орди князь Данило Галицький їде на перемовини в Сарай-Бату і після 25 днів перемовин хан «доручає йому землю його» – видає ярлик на княжіння.⁹ По поверненню Данило Галицький створює антимонгольську коаліцію європейських держав. Він підписує союз з недавніми ворогами – Польщею, Угорщиною та Литвою, укладає угоду з Володимиро-Суздальським князівством. Данило Галицький веде перемовини з Папою Римським Інокентієм IV про організацію хрестового походу проти Золотої Орди. Організатору коаліції – Данилу Галицькому Папа Римський надає королівський титул.¹⁰ У 1253 році у Дорогочині Данило Галицький був увінчаний королівською короною.

Факт коронації мав велике значення для зміцнення авторитету Галицько-Литовського князівства і формування його як стрижневого державного утворення та геополітичного центру тяжіння для оточуючих народів. Таким чином, об'єднання під владою Великого князівства Литовського набувало рис військового союзу, здатного протистояти загрозам як із заходу, так і зі сходу.

Загалом, аналізуючи детермінанти інтеграційних процесів у Балто-Чорноморському регіоні, можна висловити гіпотезу, що вагомою передумовою

⁹ Бекас Д., Расвський М. FAQ: Велике Князівство Литовське. 200 років невідомої історії. «WAS». URL: <https://was.media/uk/2020-09-13-faq-velike-knjazivstvo-litovske/>

¹⁰ Гудаевичус Э. История Литвы. Т.1. с древнейших времен до 1569 года. — М.: Baltrus, 2005. — С. 73.

кооперації є безпековий фактор. Зазначене яскраво ілюструється тим фактом, що військо Великого князівства Литовського у битвах на Синіх Водах (1362 рік) та при Грюнвальді (1410 рік), які мали значні геополітичні наслідки для українських та білоруських земель, здебільшого складалося з «литвинів» та «руських» воїнів.¹¹

Так, в результаті перемоги князя Ольгерда над ординцями на Синіх Водах Поділля та Київщина увійшли до складу Великого князівства Литовського. Таким чином, із залежністю українських земель від Золотої Орди було покінчено.⁷

Формування Великого князівства Литовського із власною ідентичністю, прогресивною культурою та законами (Статути Великого князівства Литовського¹²) в історичній перспективі створює вагомі передумови для подальших інтеграційних процесів у регіоні.

У другій половині XVI століття Московське князівство на чолі з російським царем Іваном IV Грозним розпочало просування до узбережжя Балтійського моря, що безпосередньо зачіпало інтереси Великого князівства Литовського. В результаті почалася затяжна Лівонська війна (1558–1583 роки), яка на першому етапі значно послабила Велике князівство Литовське. Агресія Московії загрожувала не тільки Литовському князівству, а й Польському королівству.

З утвердженням Московського князівства на Балтійському узбережжі й витісненням звідти Литовської держави Польща могла опинитися перед загрозою московської експансії. Реакцією на такі загрози стало об'єднання литовських та польських еліт та підписання у 1569 році Люблінської унії, що сприяло появі нової держави – Речі Посполитої.

Утворення Речі Посполитої фактично стало формалізованим втіленням ідеї об'єднання земель між Балтійським та Чорним морями. До нового державного

¹¹ Олесь Кульчинський., Галицько-волинські ординці. Як русини з монголами нападали на Європу <https://was.media/uk/2019-11-21-galicko-volinski-ordinci>

¹² Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. Том 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / Ред. С. Ківалов та ін. — Одеса: Юридична література, 2002. — 464 с.

утворення входила вся територія Міжмор'я: сучасні Україна, Польща, Молдова, Латвія, Литва, Естонія та Білорусь.

Падіння Візантії та формування на територіях колишньої Східно-Римської імперії нової потужної ісламської держави – Османської імперії, з одного боку, та посилення Московського царства як правонаступника Візантії, з іншого боку, поставило феодальні утворення Міжмор'я перед необхідністю об'єднання. Визнання короля Речі Посполитої Ватиканом та розташування держави на перехресті торгових шляхів давало неабиякі економічні переваги у разі утворення союзу.

Економіка Речі Посполитої в середині XVI століття порівняно з іншими країнами Європи, в яких відбувалися війни, терори та перевороти, характеризувалася піднесенням та стабільністю за рахунок торгівлі сільськогосподарськими товарами, яких потребували все більш виснажені міжусобними конфліктами європейські країни.

Слід звернути увагу на певні зрушення в релігійній ситуації. Ухвали польських сеймів 1555 та 1570 років гарантували свободу віросповідання. Водночас польський король був неодмінним прибічником католицизму, а православне духовенство не мало права засідати в польському сеймі.¹³

Щодо вищезазначеної гіпотези про актуальність безпекового фактору в будь-яких інтеграційних утвореннях на теренах Балто-Чорноморського простору слід зазначити, що військові цілі цього об'єднання були реалізовані.

Саме Річ Посполита стала носієм «реконквісти» східнослов'янських земель від влади Османської імперії і перемога Яна Собеського під Віднем стане кінцем епохи Османської експансії вглиб Європи.¹⁴

¹³ Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої https://history.ed-era.com/suspylno_polytychny_procesy_16_st/lublynska_unyua_utvorenya_rechy_pospolytoy

¹⁴ Т.В.Чухліб. Віденська битва 1683р.//Енциклопедія історії України: у 10 т./ редкол.:В.А.Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наукова думка, 2003.— Т.1: А — В.— С. 525.— 688 с.: іл.— ISBN 966-00-0734-5.

Однак згодом активна геополітична позиція Московського царства призвела до ряду війн та поділу Речі Посполитої між Москвою та Габсбурзькою монархією і Королівством Пруссія.

Не в останню чергу тому сприяли драматичні події, що розгорнулись на суміжній території Російської Імперії та Річі Посполитої – Україні. Суб'єктність Запорожської Січі як державного утворення проявлялось в участі її війська в більшості тогочасних європейських конфліктів та амбіціях козацької старшини в політичному культурному і навіть науковому житті регіону. Не визнання таких прагнень козацької старшини з боку тодішньої еліти Річі Посполитої і зумовило наступне зближення частити невизнаної козацької еліти з Московою.

На думку Олександра Оглобліна, союз України зі Швецією був не випадковим ситуативним утворенням, а спиралася на історичні передумови, коли між Богданом Хмельницьким та королем Карлом X склалися дружні стосунки, які закінчилися формальним союзом Гетьманщини та Швеції.¹⁵

Російська імперія та Австрійська імперія Габсбургів вели боротьбу за сфери впливу на колишніх територіях Речі Посполитої до XIX століття. Таке прагнення імперій пояснювалося вигідним географічним розташуванням та виходом до моря. Водночас ставало очевидним, що статус морської держави є істотним фактором геополітичного впливу.

Загалом XVIII століття стало періодом протистояння у Балто-Чорноморському регіоні, коли кожна зі сторін намагалася захопити якомога більше земель для посилення свого впливу. Така зацікавленість у регіоні пояснювалася стратегічною важливістю цього регіону, виходами до моря та контролем торгових шляхів. Мілітаризація тієї епохи, Наполеонівські війни та згодом «Весна народів» хоч і створювали окремі передумови для появи державного утворення в Балто-Чорноморському регіоні, але, зрештою, так і не були реалізовані.

¹⁵ Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба // Українсько— шведський союз.— Нью-Йорк— Київ— Львів— Париж— Торонто.— 2001.— С. 258—264.

Війну між Францією та Росією, що розпочалася 24 червня 1812 року, Наполеон Бонапарт у пропагандистських цілях назвав «другою польською кампанією».¹⁶ Значна частина польської еліти покладала надії на реставрацію Речі Посполитої Наполеоном. Яскравим прикладом таких сподівань стали звитяги польських гусар у Наполеонівському війську, зокрема у битві при Сомосьєррі.

28 червня 1812 року на сеймі у Варшаві було утворено Генеральну конфедерацію Королівства Польського. Однак внаслідок поразки Наполеона державне утворення так і не набуло реального суверенітету і Балто-Чорноморський регіон був розділений між імперіями - переможницями. Контроль над зазначеними регіонами з боку сусідніх імперій не завжди мав прямий характер і державне утворення після Віденського конгресу 1814-1815 років залишалося під впливом Російської імперії, а королем Польщі вважався монарх Російської імперії.

У 1832–1861 роках ідею відновлення польсько-литовської громади підтримав князь Адам Єжи Чарторийський. У російсько-турецькій війні Чарторийський вбачав шанс для реінкарнації колись великої держави – Речі Посполитої.¹⁷

Чарторийський прагнув відновити за підтримки французів, британців та турків польсько-литовську громаду, об'єднану зі Словаччиною, Угорщиною, Румунією та всіма південно-слов'янськими територіями. На його думку, Польща могла б виступати посередником у конфліктах між угорцями та слов'янами. Однак внаслідок відсутності підтримки цієї ініціативи великими гравцями того часу, передусім Британії та Франції, ця ініціатива залишилася нереалізованою. Проте ідея не була забута.

Відміна кріпосного права, загальна зміна внутрішньоімперської політики Москви та перенесення уваги в чорноморський регіон призводять до посилення контрімперського руху. Саме цей час слід вважати початком зародження новітньої ідеї утворення Міжмор'я.

¹⁶ Захарчук О.М. Польське питання в дипломатії наполеона бонапарта: нові підходи до висвітлення проблеми у сучасній російській історіографії. Український історичний журнал. Травень-червень. 2013 https://uahistory.co/journal/journal_2013_3/12.html

¹⁷ Стеблій Ф.Чарторийський (Czartoryski) Адам-Єжи//Енциклопедія історії України: у10т./редкол.:В.А.Смолій(голова) та ін.;Інститут історії України НАН України.—К.:Наукова думка, 2013.— Т.10: Т—Я.— С.488—489.— 784с.: іл.—ISBN 978-966-00-1359-9.

Термін «Міжмор'я», як і реставрація ідеї такого геополітичного об'єднання, зародився в нетрях контрімперського руху. Батьком реінкарнації цієї старовинної ідеї слід вважати видатного військового та політичного діяча того часу, члена патріотичної організації «Єдність», «бомбіста», засудженого за участь у замах на царя Російської імперії, – Юзефа Пілсудського.

Політична ідея Міжмор'я, висунута Юзефом Пілсудським, передбачала створення у Центральній і Східній Європі федерації, що охоплюватиме територію між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями («ABC Seas»), тобто Україну, Білорусь, Чехословаччину, Естонію, Югославію, Литву, Латвію, Польщу, Румунію, Угорщину і, можливо, Фінляндію.

Пілсудський вірив, що таке об'єднання дасть можливість центральноевропейським державам уникнути панування Німеччини або Росії.¹⁸ Як ми бачимо, ідея такого союзу цілком відповідала тогочасним прагненням національних еліт регіону. Так, Юозас Габріс – колишній член литовського парламенту в еміграції, спільно з українською еміграцією у 1912 році утворив у Парижі Союз народів, що мав на меті сприяти національному самовизначенню східноєвропейських народів.¹⁹ Проте ідеям Пілсудського та Юозаса Габріса, так само як і колись ідеям Єжи Чарторийського, так і не сталося реалізуватися.

За іронією, майже з тих самих причин не було зацікавленості великих геополітичних гравців у новому утворенні. Війна йшла не тільки з Росією, а й на Балканах та у більшості західних країн, які боялися посилення впливу Польщі на міжнародній арені. Загалом так званий колективний захід завжди побоювався появи окремого державного утворення – буферної зони між Росією та «Заходом», у тому числі наслідків такого утворення у вигляді втрати прямих комунікацій з важливим джерелом ресурсів і фінансів.

Також зіграло роль прагнення народів колишньої Речі Посполитої до незалежності – литовці, українці та білоруси не виявили зацікавленості до

¹⁸ А. Издебський, По дорозі до Міжмор'я. Від Пілсудського до Мочульського, Краків 1999; зауважити, що на той час більшість країн не підтримувало лідерство

¹⁹ The Activity of Juozas Gabrys for Lithuania's Independence - Alfred Erich Senn. www.lituanus.org
http://www.lituanus.org/1977/77_1_02.htm

утворення союзу. Прикордонні конфлікти між Польщею та її сусідами – Радянською Росією, Україною, Литвою та Чехословаччиною також зменшили шанси на реалізацію концепції Пілсудського.

Під час Версальських домовленостей 1919 року східноєвропейські народи намагалися утворити власну федерацію країн Східної Європи. Тому спроба утворення Балто-Чорноморського союзу у 1919 році в Ризі не була успішною. Крім того, тільки-но отримана країнами незалежність не спонукала до нових наддержавних об'єднань.

Підписання 6 вересня 1920 року делегатами конференції країн Балтійського регіону (Естонії, Латвії, Литви, Польщі, УНР та Фінляндії) домовленостей, що передбачали створення Східної Антанти та Балто-Чорноморського союзу, мало певне історичне значення. Так, під час конференції було розроблено низку важливих рішень, пропозицій та конвенцій, спрямованих на об'єднання держав-учасниць в економічних, політичних, військових, культурних та наукових сферах. Підписання цього документа можна вважати першою спробою формалізації Балто-Чорноморського співробітництва як міждержавного союзу.

На заваді реалізації такого об'єднання став ряд факторів, серед яких слід виділити політичні, геополітичні амбіції кожної зі сторін конференції у поєднанні з низьким рівнем їх формування як державних утворень, з одного боку, та активна протидія Москви із незацікавленістю Англії та Франції у створенні такого союзу, з іншого боку.²⁰

Наступні події, що відбувалися у проміжку між першою та другою світовими війнами, яскраво ілюструють тезу про те, що завищені власні геополітичні амбіції держав Балто-Чорноморського регіону у поєднанні з їх роздробленістю призводять до краху більшості цих держав як державних утворень або переходу їх під вплив сусідніх імперій. Це, зрештою, відбулося з Польщею, УНР та іншими країнами регіону.

²⁰ Laruelle M., Rivera E. *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium*. IERES Occasional Papers, 2019. С. 30.

Саме така роздробленість створила умови для реалізації пакту Молотова – Рібентропа та поширення радянських амбіцій аж до Фінляндії. Фактично після утворення СРСР, який став «в'язницею народів», тема Балто-Чорноморського об'єднання не піднімалася до його розпаду.

Наступним етапом реінкарнації Балто-Чорноморської ідеї став період закінчення «холодної війни» та розпаду Радянської імперії.

Утворення незалежних держав на теренах колишнього СРСР та вихід Польщі разом із східноєвропейськими країнами та Балканами з-під впливу Радянської держави створили передумови для актуалізації дискусії щодо регіональної співпраці в регіоні.

Конфедерація незалежної Польщі сприйняла ідею Пілсудського про утворення Міжмор'я, як свою офіційну геополітичну концепцію.²¹ Зазначене підтверджено ухваленням відповідної прокламації на 4-ому з'їзді Конференції Незалежної Польщі у Варшаві в 1992 році. Результатом стало підписання в Києві в липні 1994 року угоди про об'єднання Білорусі, Естонії, Литви, Латвії, Польщі та України в Лігу країн Міжмор'я.

У рамках цієї ініціативи обговорювалася військова, економічна та транскордонна співпраця. Однак на заваді таких ініціатив знов стали ті самі фактори, що не дали змоги реалізувати схожі ідеї у 19-му чи на початку 20-го сторіччя. Європейський Союз прагнув розширити свої кордони на схід за рахунок Польщі, а реставрація імперських амбіцій Росії втілювалася у її намаганнях повернути вплив над колишніми радянськими республіками. Питання розширення НАТО на схід теж не вносило конструктив у зазначені питання. Таким чином, внаслідок мовчазного консенсусу між Росією та провідними гравцями Європейського Союзу (передусім Німеччиною та Францією) сфери впливу в Балто-Чорноморському регіоні були поділені. Усі євроінтеграційні прагнення України не схвалювалися Москвою публічно. На неофіційному рівні вже тоді Російська Федерація намагалася протистояти наближенню України до Європейського Союзу та

²¹ Tomasz Szczepański: Międzymorze. Polityka środkowoeuropejska KPN. Warszawa: Dział Poligrafii KPN, 1993. ISBN 83-85216-21-9. [dostęp 2012-07-19].

НАТО чи створення регіональних союзів, що, у свою чергу, відображалось у небажанні Європейського Союзу розширюватися на пострадянський простір і входити у конфлікт з Російською Федерацією.

Основні політичні та торговельні партнери Російської Федерації на той час – Німеччина, Нідерланди, Франція виступали проти розширення Європейського Союзу і НАТО на схід та навіть у спільних комюніке викреслювали згадки про Україну як європейську державу.

Разом із милітаризацію Російської Федерації та збільшенням неоімперської риторики Москви з'являлися новітні інтеграційні ініціативи в Балто-Чорноморському регіоні – Рада держав Балтійського моря, Організація Чорноморського економічного співробітництва та створена на її базі Парламентська асамблея. Російська Федерація входить в усі три об'єднання як повноправний член, натомість Європейська комісія була представлена лише в Раді держав Балтійського моря. Організація Чорноморського економічного співробітництва здебільшого використовувалася Москвою для блокування або контролю регіональних об'єднань у Чорноморському регіоні. Загалом уся діяльність в напрямі регіональної співпраці завжди зводилася до розподілу сфер впливу великих регіональних геополітичних гравців – Росії, ЄС та Туреччини.

Така ситуація в регіоні тривала до 2014 року, з якого можна розпочати відлік сучасного етапу розвитку Балто-Чорноморського співробітництва. Пошук можливих сфер та форм Балто-Чорноморського співробітництва набув нової та гострої актуальності лише після початку збройної агресії Російської Федерації проти України та анексії Автономної Республіки Крим. Таким чином, нова ера пошуку форм для об'єднання та співпраці країн Міжмор'я знов на пряму пов'язана із безпековим фактором.

1.2. Теоретичні концепції розвитку співпраці в регіоні

Відносини між державами та народами, як і між окремими їх представниками, ніколи не можна звести до якоїсь однієї мотивуючої складової. Як правило, це

завжди набір факторів та характеристик учасників подібної взаємодії. Серед них умовно можна виділити об'єктивні фактори (географічні, еволюційно-біологічні, геополітичні, безпекові, економічні) та суб'єктивні фактори (внутрішньополітичні, релігійні, культурні). На думку автора цієї роботи, перша група факторів – геополітичних, економічних та безпекових, є визначальною та первісною по відношенню до соціокультурних суб'єктивних факторів. Виходячи саме з цієї гіпотези проведено аналіз теоретичного підґрунтя в Балто-Чорноморському регіоні.

Гарольд Макіндер так формулює ці взаємозалежності: «Справжній баланс політичної могутності в кожний конкретний момент є, безумовно, з одного боку, результатом географічних умов (а також економічних і стратегічних), і, з іншого боку, відносної чисельності, мужності, осначеності й організації народів, які змагаються... Географічні показники в підрахунках більш уживані й більш постійні, ніж людські».²²

Таким чином, важко переоцінити вплив географічного розташування території на еволюційний розвиток народів, що її населяють. Однак ще більш важливим фактором є виключність держав та їх економік до цивілізаційних процесів загалом. Так, оцінити із вказаної позиції інтеграційні процеси в Балто-Чорноморському регіоні дає змогу використання світ-системного аналізу, запропонованого Іммануїлом Валлерстайном.²³

Виходячи з теорії І. Валерстайна, світ поділяється на центр, периферію та напівпериферію. Процеси, що відбуваються в окремих географічних регіонах, розглядаються саме в рамках такого розподілу. Також у рамках цієї концепції вказується на постійну конкуренцію з боку країн периферії та напівпериферії за наближення до ядра центру.²⁴

²²Гелфорд Макіндер "Географічна вісь історії" <https://anthologyfortheeasy.webnode.com.ua/gelford-makkinder-geografichna-vis-istoriji/>

²³Світ-системний підхід // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л.М.Герасіна, В.Л.Погрібна, І.О.Поліщук та ін. За ред. М. П.Требіна.— Х. : Право, 2015

²⁴О. Коппель. Світової системи теорія (світосистемна теорія) // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л.В.Губерський (голова) та ін.— К.:Знання України, 2004— Т.2— 812с.ISBN 966-316-045-4

Аналізуючи сучасний стан та загрози для України, ряд дослідників вказують на таке: «Для України, з включенням у новий світ-імперський проект, виникає загроза в подвійній периферизації: з одного боку, стати периферією в межах світ-імперії (щонайменше опинитися в статусі, що традиційно визначався як напівколоніальний), але оскільки світ-імперія потенційно не здатна продукувати більш ефективні економічні механізми, то в плані світового розподілу праці вона лишатиметься напівпериферією чи периферією для держав ядра. Подвійна периферизація не лише просторова, але й функціональна – економічного та політичного характеру».²⁵

Але така загроза може бути актуальною не лише для України, а й для більшості країн регіону, особливо у разі активних експансивних дій з боку Російської Федерації. Цю ідею можна поширити на весь Балто-Чорноморський регіон і в історичному контексті. Знаходження країн Міжмор'я у становищі периферії чи напівпериферії по відношенню до східних або західних гегемоній часто створювало передумови для внутрішньорегіональної конкуренції за вхід до кола напівпериферії з периферійного становища, що в свою чергу часто детермінувало дезінтеграційні процеси. Конкуренція країн Міжмор'я за привілейований стан при гегемонії часто ставала фактором роздробленості регіону.

Як приклад можна навести відмову Польщі від Балто-Чорноморського геополітичного вектора у 90-тих роках минулого сторіччя через перспективи її вступу до Європейського Союзу або конкуренція між молодими незалежними країнами на постімперських просторах Росії у 1920 роках. Якщо знаходження регіону у становищі периферії завжди було пов'язано з розділенням країн Міжмор'я у різних інтеграційних проектах Сходу та Заходу, то становище напівпериферії виявлялося більш конструктивним з боку інтеграційних процесів усередині Балто-Чорноморського простору.

Загалом можна виділити три історичних періоди, коли знаходження країн у такому становищі сприяло інтеграційним утворенням – Київська Русь, Велике

²⁵Володимир Шелухін. Україна в координатах світ-системи: між світ-економікою та світ-імперією (зауваги щодо перспектив)/ Незалежний культурологічний часопис Ї/ Дискусії, липень 2013 р..

князівство Литовське та Річ Посполита. Крім того, слід зазначити, що визнання Ватиканом Короля Речі Посполитої означало включення її до великого католицького світу, визнання тогочасної Балто-Чорноморської еліти та перехід зазначених територій з периферійного становища європейської цивілізації до напівпериферійного. Зрештою, схожі процеси відбувалися також за часів відносин Київської Русі та Візантії.

Сама назва регіону «Міжмор'я» вказує на вихід цієї території до морів. І хоча щодо кількості таких морів точаться дискусії, оскільки у вітчизняній традиції частіше вживається термін «Балто-Чорноморський союз», а в Польщі під терміном «Міжмор'я» Пілсудського традиційно розуміється Адріатичне, Чорне та Балтійське моря («ABCsea»), та фактор виходу до морів цього регіону лишається істотним фактором геополітичного значення регіону.

Як зазначає З. Бжезинський: «До недавнього часу провідні аналітики в галузі геополітики дискутували про те, чи наземна влада має більше значення, ніж влада на морі, і який конкретний регіон Євразії є життєво важливим для здобуття контролю над усім континентом».²⁶

Один із найвидатніших геополітиків минулого сторіччя Гелфорд Маккіндер розпочав цю дискусію ще на початку минулого століття. Запропонована ним концепція «ключової території» включала увесь Сибір та більшість території Середньої Азії, а пізніше – центрально-східноєвропейської «серцевини» як важливих плацдармів для здобуття контролю над континентом.

У 1904 році Г. Маккіндеру праці «Географічна вісь історії» сформулював одну із найбільш відомих геополітичних концепцій. Відповідно до цієї концепції земна куля поділяється на такі зони:

- 1) Хартленд – серце землі, центральна частина Євразії;
- 2) внутрішня дуга Світ–острів – територія Європи, Аравії та Індокитаю;
- 3) периферійна дуга – Америка, Африка та Океанія.

²⁶ЗбігневБжезинський. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи./ З англ. перекл. Олена Фешовець.— Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000.

Відомий вислів Г. Маккіндера яскраво ілюструє його ідеї: «Хто править Східною Європою, той володіє Хартлендом; хто править Хартлендом, той володіє Світ-островом; а хто править Світ-островом, той володіє світом».²³ Таким чином, Г. Маккіндер недвозначно вказує на територію Міжмор'я як ключовий регіон для геополітичного панування в Євразії. Зазначена концепція знайшла відгук як в німецькій політичній традиції часів третього рейху, так і в геополітичних стратегіях Росії. Однак слід зауважити, що на думку автора цієї роботи, останнє пояснюється скоріше пошуком теоретичних обґрунтувань очевидної важливості Балто-Чорноморського регіону та пояснень необхідності його експансії.

Ідеї Г. Маккіндера знайшли продовження в роботах Н. Спайкмена, який також вбачав поділ світу на серцевини та периферії. Проте у своїй концепції Н. Спайкмен переглядає роль співвідношення центру та периферії. На відміну від Г. Маккіндера, Н. Спайкмен визначає ключову роль периферії – берегових територій як фактору панування на морі, та, як наслідок, – у світі. Таке бачення співвідношення центру та периферії знайшло своє втілення в геополітичній течії – таласократії, тобто визнанні панування морських держав над сухопутними. Відповідно до таласократії «держава, яка володіє виходом до моря та має велику кількість портів, могутніша та має більший потенціал, аніж держава, яка з усіх сторін оточена сухопутними кордонами».²⁷

Берегові території, що прилягають до Євразії, Н. Спайкмен визначає як Римленд.²⁸ Н. Спайкмен запропонував свій варіант вислову Г. Маккіндера, наведеного вище: «Той, хто домінує над Римлендом, домінує над Євразією; той, хто домінує над Євразією, тримає долю світу у своїх руках».

У своїх роботах Н. Спайкмен гегемоном визначає Сполучені Штати Америки. На його думку, саме США можуть впливати на Хартлент і Римленд та бути гарантом стабільності і безпеки в світі.²⁵ Така думка цілком знаходить підтвердження в ролі США у формуванні безпекового простору в Європі та підтримці Балто-Чорноморських ініціатив.

²⁷Таласократія. Енциклопедичний словник з державного управління. уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. НАДУ, 2010.

²⁸Концепція «Rimland» Н. Спайкмена та її практична реалізація США

Оскільки на формування теорії значно вплинула холодна війна, а втіленням Хартленду для Н. Спайкмена став Радянський Союз, автор розвиває ідею на основі протистояння сторін – панування Радянського Союзу як найбільшої держави у світі і гегемона на євразійському континенті та панування США у світовому океані та його роль як світового гегемона та стримувача СРСР.

Таким чином, Балто-Чорноморський регіон, як на думку Г. Маккіндера, так і на думку Н. Спайкмена, набуває стратегічної важливості для панування на Євразійському просторі та, як наслідок, набуття панівної геополітичної ролі у світі.

Та не тільки географічні, економічні чи геополітичні чинники зумовлюють коопераційні процеси всередині Балто-Чорноморського регіону. Люди завжди піддавалися спокусі поділити інших на “нас” та “їх”, членів групи та інших, нашу цивілізацію та варварів. Як бачимо, вчені аналізують світ, оперуючи парами Схід - Захід, Північ - Схід, центр - периферія. Фактор культурної ідентичності в такому розподілі займає одне з визначальних місць.

Отже, потрібно розглянути висунуту гіпотезу про визначну роль безпекового фактору у процесах Балто-Чорноморського співробітництва з точки зору викладеної вище теоретичної бази та з урахуванням фактору культурної ідентичності.

Найбільший пояснювальний потенціал у рамках означеної гіпотези мають ідеї, висловлені Самюелем Хантінгтоном. Запропонована ним модель міжнародних відносин базується на теорії цивілізацій та відносин між ними: «Виникає світовий лад, заснований на цивілізаціях: суспільства, які мають культурні подібності, співпрацюють одне з одним; країни групуються навколо провідних чи стрижневих країн своїх цивілізацій».²⁹ Автор виділяє шість сучасних цивілізацій – індуїстську, ісламську, японську, православну, китайську і західну. До них він пропонує віднести ще дві цивілізації – африканську і латиноамериканську.

²⁹ Концепція "зіткнення цивілізацій" Самюеля Філіпса Хантінгтона
https://stud.com.ua/28194/politologiya/kontseptsiya_zitkennnya_tsivilizatsiy_samyuelya_fillipsa_hantingtona

Відомий американський політик Генрі Кісінджер так трактує висунуту С. Хантінгтоном тезу: «Міжнародна система двадцять першого століття, – зауважив Генрі Кісінджер, – складатиметься принаймні з шести основних держав - Сполучених Штатів, Європи, Китаю, Японії, Росії і, можливо, Індії, а також з багатьох середніх і малих держав».³⁰

У світі майбутнього, на думку С. Хантінгтона, найбільш масштабні, важливі та небезпечні конфлікти відбуватимуться не між соціальними класами, бідними та багатими, а між народами різної культурної ідентифікації ідентичності. У середині цивілізацій траплятимуться міжплемінні війни та етнічні конфлікти. Насильство між країнами та групами країн з різних цивілізацій матиме потенціал ескалації, оскільки відбуватиметься об'єднання навколо стрижневих країн. Інші країни з протилежних груп цивілізацій закликатимуть до допомоги свої «братські країни».³¹

Такі конфлікти відбуваються за специфічними лініями «цивілізаційного розлому» – там, де одна цивілізація стикається з іншою. Зрештою, як показав ретроспективний аналіз конфліктів у Балто-Чорноморському регіоні, вся історія Міжмор'я – це історія конфліктів уздовж Хантінгтонських ліній цивілізаційного розлому. Дискутивному цьому твердженні, на думку автора цієї роботи, може бути не існування таких ліній, а їх географічне розташування.

Існує кілька точок зору на географічне розташування такої лінії. Ряд дослідників вказують, що цивілізаційний розлом проходить по колишньому кордону Речі Посполитої, правому берегу Дніпра. карті електоральних вподобань на виборах Президента України у 2003 році, чи розповсюдженні Української³² Натомість інші дослідники опонують тим, що геополітична ситуація змінюється і природа цивілізацій, особливо на їх кордонах, дуже мінлива, так само як і кордони її лінії розлому, які можуть зсуватися в той чи інший бік.³³

³⁰Кісінджер, Генрі Світовий порядок. Роздуми про характери націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. — К.: Наш Формат, 2017. — 320 с. — ISBN 978-617-7388-77-6

³¹Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантінгтон // Полис. – 1994. – №1

³²Михайло Нічога Зіткнення цивілізацій посеред України <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765/>

³³Костянтин Левін Примара "цивілізаційного розлому" <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/06/21/5158224/>

Однак сьогодні, на думку автора цієї роботи, є вже очевидним, що така лінія цивілізаційного розлому між умовними «Західною» та «Православною» цивілізаціями проходить не по уявній лінії «Новоросії», яку у своїх твердженнях згадував Президент Російської Федерації Владімір Путін у 2014 році на початку «Російської весни», і не по правому берегу Дніпра чи розподілу електоральних вподобань між, умовно, прихильниками проєвропейських та проросійських сил, а по українсько–російському кордону та лінії розмежування в Операції Об'єднаних сил. Ці тези підтверджує у своїй роботі «Велика шахівниця» Збігнєв Бжезинський.

На думку З. Бжезинського, Україна – це нова і дуже важлива клітинка на євразійській шахівниці. Вона є геополітичним стрижнем, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестала бути євразійською імперією. Росія без України може й далі домагатися імперського статусу. У разі успіху вона стане переважно азіатською імперською державою і ризикує втягнутись у руйнівні конфлікти з пробудженням населення Середньої Азії, яке не змириться із втратою своєї недавньої незалежності й дістане підтримку дружніх ісламських держав на півдні. Китай, імовірно, теж чинитиме спротив будь-якому відновленню панування Росії над Середньою Азією, зважаючи на зростання його інтересу до нових незалежних держав у цьому регіоні. Однак, якщо Москва відновить контроль над Україною з її 52-мільйонним населенням та великими ресурсами, а також доступом до Чорного моря, Росія автоматично знову перетвориться на могутню імперію, що охоплюватиме Європу та Азію. Втрата Україною незалежності мала б прямі наслідки для Центральної Європи, перетворивши Польщу на геополітичний стрижень на східному рубежі об'єднаної Європи.²³

Таким чином, продовжуючи думку З. Бжезинського в рамках теорії С. Хантінгтона, можна зробити припущення про існування, або щонайменше існування передумов для формування окремої Балто-Чорноморської ідентичності, яка є частиною Західної цивілізації. Саме це твердження пояснює інтеграційні процеси в рамках описуваного географічного регіону в умовах зовнішньої загрози. Так, гуртування навколо стрижневої культури чи держави

відбувалося в часи Ординської навали, Османської експансії чи тиску з боку Москви. Наразі це відбувається під час Російсько-Української війни.

У вітчизняній традиції Балто-Чорноморський регіон розглядається, як правило, як буферна зона між Європою та Росією. Наприклад, Сергій Ярмоменко розглядає територію Балто-Чорноморського регіону як бар'єр між Заходом і Сходом.³⁴ Території, розташовані між двома потужними геополітичними центрами, він називає «перетинковими зонами» та підводить Балто-Чорноморський регіон під це поняття.

Жан Готтман визначає Балто-Чорноморський регіон як територію перетинкових держав та припливно-відпливних територій, на яких відбувається постійна зміна балансу сил, внаслідок чого орієнтованість території на того чи іншого геополітичного гравця постійно змінюється.³⁵ Зазначене цілком підтверджується маятниковою динамікою електоральних вподобань на виборах до 2014 року, коли на кожному новому витку виборчих циклів електоральні вподобання змінювалися з проросійських до прозахідних політичних сил.

Вітчизняний дослідник - кандидат політичних наук Борис Зажигает вказує на значну геополітичну роль Балто-Чорноморського регіону як бар'єрної зони між Заходом та Сходом. У роботі «Лімітрофна територія глобального світу (Трансформація держав Балто-Чорноморського регіону ХХІ століття)»³⁶ він визначає Балто-Чорноморський регіон як бар'єр, що розмежовує Європу та Євразію, або транзитну зону, що сполучає ці регіони. Проводячи ретроспективний аналіз регіону, Б. Зажигает вказує на наявність власної культурної ідентичності регіону, що відрізняється від Європи та Євразії, хоча частково переймає деякі їх характеристики.

Теоретичні тези про нестабільну природу Балто-Чорноморського регіону підтверджуються словами засновника аналітичного центру STRATFOR Дж.

³⁴ Ярмоменко С. Балто-чорноморський простір як геополітична стикова зона: теоретичні аспекти. 2014. 2 лют. С. 277 - 284. 26

³⁵ Ж. Готтман. Европейская геополитика. https://studme.org/203400/politologiya/evropeyskaya_geopolitika_gottman

³⁶ Зажигает Борис. Лимитрофная территория глобального мира (трансформации государств Балто-Черноморского региона в ХХІ В.) часть I // Центральная Азия и Кавказ. 2009. №4-5 (6465). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/limitrofnaya-territoriya-globalnogo-miratransformatsii-gosudarstv-balto-chernomorskogo-regiona-v-xxi-v-chast-i>

Фрідмана: «Радянський Союз розвалився і вплив США в Європі знизився. Незалежно від того, що буде далі, то не буде холодна війна. Але, чого я не чекаю, то це того, що тут буде регіон вічного світу. Цього ніколи не було раніше. Цього не буде й у майбутньому».³⁷

У наступних частинах роботи більш широко розглядається теоретичне підґрунтя Балто-Чорноморського співробітництва та новітній етап перспективи його розвитку.

Висновки до Розділу 1

Ретроспективний аналіз формування ідеї Балто-Чорноморського співробітництва дає можливість зробити такі висновки:

- 1) завдяки географічному розташуванню регіону між Чорним та Балтійським морями на перехресті торговельних шляхів та міграційних хвиль відповідні території мають стратегічне транзитне значення у євразійському геополітичному просторі;
- 2) інтеграційні процеси на цих територіях передусім зумовлені безпековим фактором, а також є наслідком економічної співпраці;
- 3) дезінтеграційні процеси часто були продиктовані використанням зазначеного регіону як буферної зони між умовними «Заходом» та «Сходом» та намаганням більших геополітичних гравців поділити його та посилити свій вплив;
- 4) географічне розташування країн регіону, біологічні та еволюційні фактори формування їх етносів, їх спільне історичне минуле створюють культурну спорідненість народів Балто-Чорноморського регіону.

Підсумовуючи історичний опис проблеми країн Балто-Чорноморського регіону, слід звернути увагу на те, що державні утворення в межах цього регіону завжди знаходилися під впливом Заходу та Сходу. Пошук власної ідентичності у

³⁷FriedmanGeorge. GeopoliticalJourney, Part 2: Borderlands // http://www.stratfor.com/weekly/20101108_geopolitical_journey_part_2_borderlands?utm_source=freelist-f&utm_medium=email&utm_campaign=20140603&utm_term=Gweekly&utm_content=readmore

приналежності до імперій, орієнтація в той чи інший бік завжди призводили до геополітичного краху державних утворень Міжмор'я. Лише об'єднання навколо безпекового фактору з виробленням власної політичної ідентичності приносило успіх інтеграційним утворенням.

Підсумовуючи результати аналізу теоретичного підґрунтя концепцій співпраці в Балто-Чорноморському регіоні, можна зробити такі висновки.

По-перше. Конфліктогенний фактор у Балто-Чорноморському геополітичному просторі зумовлений лініями цивілізаційного розлому, розташованими у регіоні. Саме тут проходить лінія цивілізаційного розлому між західною та православною цивілізаціями. Також по півдню регіону проходить цивілізаційний розлом з ісламським світом.

Окремо слід зазначити, що ускладнюють конфліктогенний фактор у регіоні міграційні процеси, які значно зсувають на північний захід цивілізаційний розлом з ісламським світом. Економічна експансія Китаю, що реалізується через стратегію «один пояс – один шлях», ставить регіон у залежність від китайської цивілізації.

По-друге. Слід визнати існування єдиної цивілізаційної ідентичності країн Балто-Чорноморського регіону, яка не допускала їх добровільне входження до імперій, що були представниками православної чи ісламської цивілізації чи таких країн – цивілізацій, як Золота Орда чи СРСР. На це вказує систематичне об'єднання держав чи етносів регіону навколо стрижневої культури/держави в умовах воєнної загрози.

По-третє. Слід прийняти, щонайменше як гіпотезу, закономірну залежність перебування країн Балто-Чорноморського регіону в становищі периферії чи напівпериферії по відношенню до держав ядра, до інтеграційних процесів між ними.

По-четверте. Геополітичне становище Балто-Чорноморського регіону має стратегічне значення для економічної безпеки щонайменше європейської частини Євразійського континенту, оскільки країни регіону мають вихід до

Балтійського, Чорного та Адріатичного морів та розташовані на перетині торговельних і міграційних шляхів. Таким чином, з огляду на наростаючі міграційні кризи та необхідність Західної Європи в ресурсах, зокрема вуглеводнях, і фінансову залежність від них східних держав території, на яких розташовані зазначені торговельні шляхи та енергетичні комунікації, набувають стратегічного значення.

У додаток до викладених вище тез-висновків необхідно також звернути увагу на мінливу політичну природу країн (припливно-відпливних територій) Міжмор'я.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ГЕОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

Якщо провести умовне ранжування факторів, що зумовлюють геополітичні процеси, слід визнати, що первинною завжди є економіка, оскільки саме економічні показники істотно впливають на усі сфери життя у державі від науково-технічного розвитку та обороноздатності до добробуту населення, і, відповідно, до електоральної підтримки діючої влади. У свою чергу, політика лише обслуговує інтереси економіки і є по відношенню до неї вторинною. Щодо питань безпеки, то згадуючи відомий вислів Карла Фон Клаузевіца про те, що «Війна є продовженням політики іншими (військовими) засобами», необхідно визнати, що питання забезпечення безпеки фундаментальних інтересів держави є вторинними по відношенню до політики і третинними по відношенню до економіки.

Однак запропонована вище «ієрархія» відображає лише одну половину суспільного буття – *«раціональне»*, та жодним чином не розкриває іншої, не менш важливої сторони, – *«ірраціональне»*, пов'язаної з питаннями культури, релігії, так званого національного менталітету. Таким чином, аналізуючи фактори та передумови зовнішньополітичної діяльності як відображення внутрішньої політики, необхідно взяти до уваги *«ірраціональну»* сторону суспільного буття.

Отже, аналізуючи сучасний стан Балто-Чорноморського співробітництва, в цій роботі ми будемо слідувати запропонованій вище логіці у такій послідовності – питання економічного, політичного та військового співробітництва, а також проаналізуємо окремі аспекти питань культури і релігії.

2.1 Економічна складова геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні

Починаючи аналіз геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні з урахуванням запропонованої вище логіки, необхідно розглянути макроекономічні показники регіону, безпекову ситуацію та питання внутрішньої і зовнішньої політики країн регіону. Однак, оскільки ґрунтовний опис зазначеного не може бути викладений в рамках цієї кваліфікаційної роботи, в даному дослідженні будуть описані лише загальні тенденції у згаданих вище країнах. Крім того, з метою прикладного значення цього дослідження такий аналіз буде обмежено інтеграційною ініціативою – Люблінським трикутником (далі – ЛТ), тобто Україною, Польщею та Литвою, а також країнами, які потенційно можуть бути заінтересовані у входженні до Балто-Чорноморського союзу інтеграційного об'єднання.

Отже, виходячи із запропонованої гіпотези щодо первинної ролі економіки у будь-яких політичних процесах, в першу чергу ми розглянемо макроекономічні показники Балто-Чорноморського регіону.

Економіка Європейського Союзу є спільною економікою держав – членів Європейського Союзу. Це третя за величиною економіка світу в номінальному вираженні після США та Китаю та третя за паритетом купівельної спроможності (далі – ПКС) після Китаю та США.

Валовий внутрішній продукт Європейського Союзу оцінювався у приблизно 15 трильйонів доларів США (номінально) у 2020 році³⁸, що становить приблизно 1/6 світової економіки. Загальна частка країн ЛТ в ній не видається визначальною часткою³⁹ (див. таблицю 1).

Таблиця 1. ВВП країн Люблінського трикутника

Країна	ВВП за 2020 рік, млрд. євро	Зміна з 2008 по 2020 рік
Польща	523,038	42,8%

³⁸World Economic Outlook database: April 2021 <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/>

³⁹<https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

Литва	48,930	49,7%
Україна	135,12	13,45%

Джерело: World Economic Outlook database: April 2021³⁶

Для порівняння економіка країни, що несе найбільшу геополітичну загрозу в регіоні, – Росії становить 1287,83 млрд. євро.⁴⁰

Також цікавим буде для порівняння оцінити розмір економіки великих геополітичних гравців Європи та регіону (див. таблицю 2).⁴¹

Таблиця 2. ВВП провідних геополітичних гравців Європи та Балто-Чорноморського регіону

Країна	ВВП за 2020 рік, млрд. євро	Зміна з 2008 по 2020 рік
Німеччина	3332,23	30,9%
Франція	2278,95	14,4%
Туреччина	625,33	2,5%

Джерело: World Economic Outlook database: April 2021, Eurostat database

Крім того, цікаво буде оцінити розмір економіки країн, що потенційно можуть бути зацікавлені у входженні до Балто-Чорноморського економічного об'єднання (див. таблицю 3).

Таблиця 3. ВВП потенційних учасників Балтсько-Чорноморського союзу

Країна	ВВП за 2020 рік, млрд. євро	Зміна з 2008 по 2020 рік
Молдова	10,34	49,2%

⁴⁰WORLD ECONOMIC OUTLOOK DATABASES <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending>

⁴¹National Accounts - Analysis of Main Aggregates (AMA) <https://unstats.un.org/unsd/snaama/>

Латвія	29,334	20,2%
Естонія	27,167	63,3%

Джерело: World Economic Outlook database: April 2021, Eurostat database

Інформативним з точки зору прогностичного аналізу є довгостроковий кредитний рейтинг для державних облігацій на основі аналітичних досліджень фінансового ринку, складений міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's*(див. таблицю 4).⁴²

Таблиця 4. Кредитний рейтинг для державних облігацій країн Балтсько–Чорноморського регіону

Країна	Рейтинг	Перспектива
Польща	BBB+	Стабільна
Литва	A-	Стабільна
Україна	BB	Стабільна
Румунія	BBB-	Стабільна
Росія	BB+	Позитивна

Джерело: S&P Global Rating *Для S&P облігація вважається інвестиційним класом або IG, якщо має кредитний рейтинг BBB- чи вище. Облігації, яким присвоєно BB+ і нижче, вважаються спекулятивним класом. Іноді їх називають "небажаними" облігаціями.

Навіть поверхневий аналіз наведених даних дає можливість оцінити співвідношення економік потенційних учасників Балто-Чорноморського союзу та економіки Європейського Союзу або його великих геополітичних гравців, що є непорівняною. Перевага економік Європейського Союзу красномовно вказує нам на пряму залежність економік потенційних учасників Балто-Чорноморського союзу від них. Крім того, з 2008 по 2020 рік, попри світову економічну кризу, спостерігалася динаміка зростання економік країн ЄС, членів ЛТ, Молдови. Зазначене дає нам змогу зробити висновок, що включення

⁴²<https://www.spglobal.com/ratings/en/>

локальних економік цих країн до структури загальноєвропейської економіки є позитивним фактором зростання та «страховкою» від негативного впливу світових економічних криз.

Як бачимо, довгостроковий кредитний рейтинг для державних облігацій є інвестиційно привабливим лише для країн, чия економіка входить до економіки Єврозони, тобто Польщі, Литви, Румунії, натомість кредитний рейтинг України чи Росії входить до категорії «спекулятивний», що обумовлює низьку інвестиційну привабливість, особливо з точки зору довгострокових інвестицій.

Економіки провідних країн Європейського Союзу та сама економічна система ЄС вказують нам на те, що саме цей регіон є ядром в розумінні світ-системного підходу І. Валлерстайна. Країни ЛТ та можливих інтересантів участі в ширшому Балто-Чорноморському економічному інтеграційному проєкті в цьому розумінні є напівпериферією. До того ж, становище напівпериферії є дуже мінливим і сходження до небажаного периферійного становища і зараз для члена ЛТ – України є цілком можливим, тому за таке місце в напівпериферії Україні ще треба поборотися.

Беручи до уваги, що економіки зазначених держав є орієнтованими на ринки Європейського Союзу і пов'язані великою кількістю програм субсидування, стає очевидним, що існування економічного союзу країн ЛТ у відриві від глобальної економіки ЄС неможливе.

Політика України до 2014 року була багатовекторною, але перебування в геополітичному просторі Російської Федерації хоч і загрожувало суверенітету, проте гарантувало низькі ціни на енергоносії та доступ на ринки СНГ. Разом з тим на ринках СНГ не було меншої конкуренції та нижчих вимог до якості продукції. Не зважаючи на те, що така економічна модель була політично залежною і несла реальні загрози суверенітету, проте гарантувала умовно простий спосіб отримання прибутків великим виробникам та, що найважливіше, не вимагала модернізації виробництва. Натомість Польща перейшла до заощадження енергії та інтеграції з Європейським Союзом. Шлях до ЄС склав майже 10 років, але зараз головні експортери Польщі — Німеччина, Велика

Британія, Чехія, Франція та інші країни ЄС. Економіка Польщі більше ніж у п'ять разів потужніша за Українську.

Відомий геополітик Дж. Форман так характеризує роль України⁴³ у Балто-Чорноморському регіону та перспектив співпраці: «Незадовго до проголошення незалежності в 1989 р. Україна виробляла 295,3 млрд. кВт-год електроенергії (Великобританія — 308, Франція — 417, Німеччина — 428), видобуває 137 млн. тонн товарного вугілля (Великобританія — 101, Франція — 13 — 194), виробляючи 54,8 млн т сталі (Великобританія — 19, Франція — 19, Німеччина — 41), побудувала 115,9 тис. тракторів (Великобританія — 82, Франція — 25, Німеччина — 75, США — 86) та металу різальних машин — 32,2 тис. (Великобританія — 26, Німеччина — 103), зібрано 51,2 млн. тонн зернових і зернобобових (Великобританія — 23,1 Франція — 59,2, Німеччина — 26,3), а також картоплі — 19,3 млн. тонн (Великобританія — 6,4, Франція — 6,0, Німеччина — 7,8, США — 16,8). Тобто економіка України була на рівні провідних країн Західної Європи.

Отже, за своїм економічним потенціалом Україна була єдиним реальним претендентом на роль, на думку Фрідмана, «повноцінного південноєвропейського центру сили». Об'єднання Чорноморського регіону навколо України забезпечило б баланс сил у Європі та гарантувало б військово-політичну стабільність на території від Скандинавії до Малої Азії. Українські політики з національно-демократичного табору намагалися переконати в цьому своїх західних колег. Саме в їх середовищі активно обговорювалася ідея «Міжмор'я».

«Міжмор'я» – проект конфедеративної держави, до складу якого входили б Польща, Україна, Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Молдова, Угорщина, Румунія, Югославія, Чехо-Словаччина і, можливо, Фінляндія. Ця конфедерація

⁴³ G.Fridman Geopolitical Journey, Part 6: Ukraine <https://worldview.stratfor.com/>

мала простягатися від Чорного та Адріатичного морів до Балтійського моря, звідси й назва.»⁴⁴

На думку Формана, «Міжмор'я» може бути «майбутнім союзом, який блокуватиме росіян, відокремлює їх від німців і м'яко зупинить турецьку експансію в Південно-Східній Європі.

Якщо проаналізувати економіки прибалтійських, балканських країн чи Молдови, стає очевидним, що при входженні цих дрібних економічних систем до потужної системи економіки Європейського Союзу з'являється ефект «сполучених судів». І хоча на перших етапах такого входження темпи зростання локальних економік знижуються, що викликано такими факторами, як відтік робочої сили, нездатність конкурувати з європейським товаровиробником, застарілість виробництва та слабка енергоефективність, та вже згодом така ситуація вирівнюється і велика європейська економічна система починає виступати каталізатором зростання малих економічних систем, що увійшли в неї.⁴⁵

Отже, не викликає сумнівів, що економічний союз у рамках ЛТ чи ширшого формату країн Балто-Чорноморського регіону може бути ефективним лише за умови входження до загальної системи економіки Європейського Союзу.

На сьогодні існує ряд проблем, які стоять на заваді інтеграційних ініціатив економічного характеру в рамках ЛТ та можливого широкого формату Балто-Чорноморського економічного співробітництва. В першу чергу це те, що більшість потенційних партнерів у співпраці є членами Європейського Союзу на відміну від України.

Проведені дослідження зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС дають змогу зробити певні висновки. Стримуючим фактором залишається сертифікація української продукції відповідно до європейських стандартів і квот на торгівлю деякими товарними групами. Результати аналізу свідчать, що деякі безмитні

⁴⁴ Сергій Рудюк Думки після прочитання «Геополітичної подорожі» Джорджа Фрідмана (засновник і керівник приватної розвідки – аналітичне агентство «Стратфор») https://bintel.org.ua/en/nash_archiv/argiv-geopolitika/mysli-posle-prochtenija-fridmana/

⁴⁵ Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС / М. Сидорук // Наукові записки Національного університету — Острозька академія. Сер. — Міжнародні відносини. — 2010. — Вип. 2. — С. 97-104

квоти використовуються швидко, а загальні умови не надто привабливі й посилені для вітчизняних виробників. Українські експортери активно використовували можливості безмитного експорту до ЄС у рамках 29 із 40 наявних тарифних квот.⁴⁶ Проте квоти на деякі товари майже не використовувалися. Найбільшим попитом користувалися безмитні квоти на такі продукти: мед, виноградний та яблучний соки, оброблені томати, цукор, крупи та борошно, м'ясо птиці, пшениця, кукурудза, ячмінь. Українські компанії постачають зазначену продукцію понад тарифну квоту, проте ці обсяги підпадають під загальний режим імпорту ЄС. Та слід зазначити, що останнім часом ЄС все частіше переглядає квоти, особливо для української аграрної продукції, і починає сприймати Україну не як конкурента, а як важливого партнера в постачанні продовольства.⁴⁷

Ще однією проблемою є те, що у структурі українського експорту переважають товари з низьким рівнем обробки, тобто Україна ризикує стати сировинним додатком Європейського Союзу. За останні п'ять років Україна так і не змогла змінити товарної структури свого експорту до країн ЄС. Більше ніж 50 відсотків експорту — це продовольча та металургійна сировина.⁴⁸ Як наслідок – низькій рівень доданої вартості та відповідно втрата вітчизняної економіки. Ситуація зумовлена тим, що низький рівень платоспроможності національних переробників обмежує їхні можливості щодо закупівлі необхідної сировини і виготовлення відповідної продукції. Зазначене, в свою чергу, зумовлено низькою інвестиційною привабливістю країни внаслідок відсутності дієвих механізмів захисту іноземних інвестицій, високими ставками по кредитах, протекціоністською політикою країн ЄС щодо своїх товаровиробників, що ставить українського товаровиробника в неконкурентне становище. Тому, не знаходячи попиту на внутрішньому ринку, сировина направляється за кордон. Виготовлені з неї продукти повертаються на ринки України, створюючи

⁴⁶ Роз'яснення переваг поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю (ЗВТ+) між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

⁴⁷ Експортна стратегія – як Україна має реагувати на втрату ринків <https://agropolit.com/spetsproekty/689-eksportna-strategiya--yak-ukrayina-maye-reaguvati-na-vtratu-rinkiv>

⁴⁸ Дмитро Наталуха Не треба боятися дорослішати в економічних стосунках з ЄС <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/23/676224/>

вітчизняним виробникам конкуренцію. Разом з тим статистичні дані свідчать про те, що українські виробники поступово почали нарощувати експорт товарів із більшою доданою вартістю. Такі темпи торгівлі дали поштовх до ініціювання збільшення квот.⁴⁹

Окрім зазначеного, існує ще один важливий географічний фактор – Балто-Чорноморський регіон розташований на шляху транзиту сировини та енергоносіїв зі сходу на захід, а також в зоні інтересів Піднебесної, оскільки через нього проходить так званий новий «шовковий шлях». Таким чином, спільна митна політика країн регіону в перспективі може стати джерелом доходу та політичним важелем впливу, як на схід, так і на захід від учасників союзу.

Об'єднання економік країн ЛТ за рахунок лібералізації доступу до ринків відкриває нові можливості для країн, оскільки може об'єднати 110 мільйонів осіб. Завдяки збільшенню товарообігу існує можливість збільшити рівень ВВП до майже 0,8 трильйона доларів США.

А в розширеному форматі, якщо реалізувати запропоновану Ю. Пілсудським модель «ABC sea», тобто розширення ідеї Балто-Чорноморського союзу до союзу трьох морів – Адріатичного, Чорного та Балтійського, сукупна економіка такого економічного інтеграційного утворення може бути збільшена до загальної кількості 200 мільйонів осіб з рівнем ВВП 2,2 трильйона доларів США та стати потужнішою за економіки Індії, Росії, Канади, Австралії, Південної Кореї. Таким чином, Балто-Чорноморський союз стане економічним утворенням, що увійде в десятку найпотужніших економік світу після США, Європейського Союзу, Китаю, Японії, Великої Британії та інших.⁵⁰

Отже, результати поверхневого аналізу економічної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні дають підстави говорити про наявність позитивних перспектив економічної кооперації країн регіону, за умови входження відповідного утворення до загальноєвропейської економічної системи, побудови

⁴⁹Чичкало-Кондрацька І.Б. Сучасний стан і проблеми торгівлі України з європейським союзом. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/255.pdf>

⁵⁰ Дерев'яно Ю., Галабала О. Балто-чорноморський союз – нова геополітична вісь для України. «Народна воля». 2016. URL: <http://volya.if.ua/2016/08/balto-chornomorskyj-soyuznova-heopolitychna-vis-dlya-ukrajiny/> 73
Zurawski P. Adriatic-Baltic-Blackseavisionofcooperation. InstituteforEasternStudies, 2017. С

спільної митної, і, можливо, монетарної політики та зосередження на переробці в Балто-Чорноморському регіоні 100 відсотків обсягу власної сировини та якнайбільшого обсягу сировини, що надходить зі Сходу, з подальшим експортом готової продукції.

Проводячи аналіз економічної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні, не можна залишити питання російського економічного простору. З вищезазначеного стає очевидним, що за своїм обсягом російська економіка є значно меншою за економіку таких країн, як Німеччина, Франція чи Велика Британія. Орієнтована на експорт ресурсів, передусім енергоносіїв, економіка Росії, з одного боку, переважно є стабільною, але водночас залежною від світової економіки та кон'юнктури цін на енергоносії, які прив'язані до темпів економічного зростання чи, навпаки, стагнації.

Активізація інтеграційних процесів у 2018 і 2019 роках Союзної держави Російська Федерація – Республіка Білорусь є важливим економічним геополітичним фактором ризику в регіоні. Політика, спрямована на реінкарнацію Євразійського економічного співробітництва, несе потенційну загрозу в усьому регіоні і негативно позначиться на економіці сусідніх країн. Відповідно до двосторонньої угоди Росії та Білорусі, зазначені країни до 2021 року мали уніфікувати господарське, митне та податкове законодавство, соціальні й пенсійні гарантії, керування банківським сектором, єдиним регулятором ринків електроенергії, газу та нафти.

Російська Федерація є однією з небагатьох держав, які ставлять політичні інтереси вище економічних. Якщо для усіх розвинених держав геополітичні питання передусім пов'язані з власними економічними інтересами, для РФ геополітика існує як обґрунтування своєї внутрішньої політики. З огляду на викладене в частині, що стосується економічного аналізу регіону, ми не зосереджувалися на аналізі економічної політики Російської Федерації, оскільки її слід розглядати лише в розрізі геополітичних амбіцій цієї держави.

2.2. Політична складова геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні

Перед тим, як перейти до аналізу політичної та безпекової ситуації в Балто-Чорноморському регіоні, необхідно звернути увагу на суміжну між економікою, політикою та безпекою сферу – енергетичну безпеку. Загалом на цю тему існує багато різних досліджень, однак у цій роботі будуть розкриті лише окремі аспекти зазначеної проблеми.

Структура експорту з України значною мірою пов'язана на енергоємній галузі виробництва – металургії, азотистих добривах. Значною мірою також Польська економіка з розвиненою галуззю переробки залежна від енергоносіїв. Беручи до уваги, що ціни на енергоносії є одним із визначальних ціноутворюючих факторів для будь-якої економіки, економічна безпека безпосередньо залежить від енергетичної. Та й у цілому енергетична безпека є одним із визначальних факторів стійкості критичної інфраструктури будь якої держави.

Усвідомлюючи залежність економічної безпеки від енергетичної, Російська Федерація використовує питання експорту енергоносіїв як політичний важіль, чим вносить хаос і розкол у політичне життя країн ЛТ та ЄС. У зв'язку з цим реалізація проекту «Північний потік – 2» може бути значною політичною поразкою для країн ЛТ.

Активні дії щодо запобігання реалізації цього проекту Російської Федерації провадилися ще з 2017 року, але на сьогодні успіху не досягнуто.

Так, 25 липня 2017 року Палата представників США 419 голосами «за» і трьома «проти» прийняла Закон HR 3364 «Про боротьбу з противниками США за допомогою санкцій» (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act).⁵¹

Розділ 257 (SEC. 257. UKRANIAN ENERGY SECURITY) зазначеного Закону декларує політичні засади, на яких будується зовнішня політика США по відношенню до України в енергетичній галузі та у контексті збройної агресії Російської Федерації (1–4), а також передбачає ряд заходів щодо зменшення

⁵¹ <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364/all-info>

залежності від російських енергетичних ресурсів (7). Такими заходами передбачені оптимізація регуляторної політики в енергетичній сфері та створення конкурентних умов на газовому ринку (5), протистояння трубопроводу Nord Stream 2 (9) тощо. Зазначене у прикладному застосуванні означає створення газотранспортного консорціуму (Україна – США) та розробку сланцевого газу з подальшою реалізацією на місцевому ринку в рамках Угоди про розподіл прибутків.

З метою реалізації зазначених заходів Законом передбачалося створення спільного (Україна – США) Плану енергетичної безпеки, а також звітування кожні 180 днів про виконання цих Закону та Плану. З метою покращення енергетичної безпеки України американською стороною пропонуються наступні кроки: розробка українських родовищ нафти і газу (глибокого залягання) з реалізацією видобутого газу на місцевому ринку, створення міжнародного (Україна – США) газотранспортного консорціуму та реалізація спільного проекту з ядерної енергетики.

Sigma Bleyzer та Aspect Energy виявили заінтересованість у розробці родовищ нафти і газу та, як наслідок, підписали угоду про спільну діяльність. Українським представництвом інвестиційної компанії Sigma Bleyzer 18 вересня 2018 року оголошено про створення нового Міжнародного фонду української енергетики LP (IFUEL, Міжнародний фонд української енергетики) на суму 250 мільйонів доларів США, діяльність якого спрямована на інвестиції в енергетичний сектор України (за інформацією, у вказаному фонді частка Aspect Energy становить 100 мільйонів доларів США). Можливий загальний обсяг інвестицій в економіку України від зазначених компаній становив близько 1 мільярда доларів США.

Водночас реалізація проекту з боку української сторони оцінювалася американськими партнерами як незадовільна. Станом на вересень 2018 року конкурси на розробку родовищ проведені не були, жодних конкретних кроків для реалізації Плану в частині створення газотранспортного консорціуму та розробки родовищ нафти і газу здійснено не було.

Крім того, американською стороною постійно вказувалося на потужне проросійське лобі в Україні з протидії реалізації зазначеного Закону США та Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію).

Окремі особи з числа топ-менеджменту НАК «Нафтогаз України, публічно декларуючи підтримку зазначеного проекту, усіляко саботували будь-які реальні кроки для його реалізації, що згодом призвело до втрати інтересу до створення міжнародного газотранспортного консорціуму на базі газотранспортної системи України. Як наслідок, активізувалося просування ідеї створення Nord Stream 2 як безальтернативного шляху для забезпечення зростаючого попиту на газ у Європі.

Втрата інтересу американських інвесторів до газотранспортної системи України виключила з актуального порядку денного у Сенаті та Конгресі США питання протистояння Nord Stream 2, що призвело до пом'якшення риторики США та ЄС у питанні реалізації Російською Федерацією проекту Nord Stream 2.

Як зазначалося, стан політики в Балто-Чорноморському регіоні характеризується нестабільністю. «Припливно–відпливний» характер³² та циклічність політичних процесів детермінуються коливаннями електоральних вподобань від прозахідних до просхідних. Зазначене можна пояснити, зокрема, кризою ідентичності, історичними факторами (радянською окупацією), агресивною експансивною політикою Кремля. Також, як зазначалося вище, економіка має значний вплив на політичну ситуацію в країнах Міжмор'я. Зокрема, розрив економічних відносин із Російською Федерацією, збільшення цін на енергоносії внаслідок шантажу з боку РФ призвели на першому етапі до банкрутства ряду українських компаній, що знайшло відображення в поляризації електоральних настроїв. Однак наближення України до ЄС в результаті підписання Угоди про асоціацію, збільшення потоків трудової міграції у країни Європейського Союзу, переорієнтація на європейські ринки, з одного боку, та виключення великої частки проросійського електорату внаслідок окупації територій їх компактного проживання призвели до значного зсуву зовнішньополітичного вектора на Захід.

Окрім того, факт анексії територій та збройної агресії РФ проти України призвели до значного посилення націоналістичних настроїв в українському суспільстві.

Разом із тим, невиправдання електоральних надій у 2014–2019 роках призвело до руху електорального «маятника» в бік «нових» облич. Перемога В. Зеленського та його партії на чергових парламентських виборах загалом пояснюється несформованою політичною культурою українського суспільства та тяжінням до партій лідерського типу.

Політичне поле Республіки Польща хоч і відрізняється від українського, проте знаходиться так само під впливом Заходу та Сходу і тому тяжіє до тих самих закономірностей. Аналізуючи політичну ретроспективу останніх десятиріч, можна виявити закономірності припливно-відпливних політичних процесів, з тією різницею, що рух відбувається в площинах релігійного консерватизму, націоналізму (Право і справедливість) – лібералізму, прагматизму (Громадянська платформа).

На думку Олексія Воловича, дослідника проблем Балто-Чорноморського співробітництва: «представник праворадикальної партії «Право і справедливість», А. Дуда мав зважити на те, що електорат цієї партії має певні антинімецькі та антиросійські сентименти і у їх розумінні ідея створення Балто-Чорноморського союзу є альтернативою до зовнішньополітичних стратегій як РФ, так і ФРН, а також керівництва Євросоюзу, в якому Німеччина і Франція відіграють провідну роль і європейська стратегія яких базується на ідеї несуб'єктності держав Балто-Чорноморського регіону і можливості досягнення компромісу з Росією за рахунок інтересів країн цього регіону».⁵²

Основні риси такої стратегії «геополітичного компромісу» між Берліном, Парижем та Москвою за рахунок України показали, на думку керівництва партії «Право і справедливість» та її прибічників, підсумки Нормандського саміту у червні 2014 року, а також перші та другі «Мінські угоди». Загалом польська

⁵²Олексій Волович Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (частина 1)
https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/volodich-balto/

політика останніх років характеризується посиленням євроскептичних настроїв, націоналізму та релігійного традиціоналізму.

Останнім часом ряд внутрішньополітичних питань зумовив кризу у відносинах Польщі та ЄС. Такими конфліктними питаннями стали законодавство про аборти, судова реформа та закон про засоби масової інформації.⁵³

Постанова польського суду, що оскаржив верховенство права ЄС, підвищує ймовірність виходу Польщі з Європейського Союзу. Про це заявили глави держав і урядів країн – членів ЄС.⁵⁴

Центральним для зазначеного конфлікту є питання пріоритету європейського законодавства над польським, що оспорується нинішньою владою Польщі. Така тенденція є загальною для європейських країн, де останніми роками значно посилюються євроскептичні настрої, та посилюється рядом факторів, притаманних суто Польщі, – настороженість, зумовлена збройною агресією РФ проти України та кволюю реакцією ЄС на агресивні дії Москви, небезпідставні підозри Варшави щодо вини російських спецслужб у катастрофі під Смоленськом.⁵⁵ Але, якщо до 9 листопада 2021 року означене було лише тенденцією, то з початком міграційної кризи на кордоні з Білоруссю польська політична реальність, з великою долею ймовірності, охарактеризується ще більшим посиленням євроскептичних настроїв та праворадикальних поглядів. Не дивлячись на праву риторіку Польського Сейму у 2015 році, його антиукраїнські рішення* та антиукраїнські вислови, що лунали у медіапросторі⁵⁶, безпекова ситуація у регіоні, посилення агресивної політики Москви та її проксі-сил в Білорусі ймовірно призведуть до більшої обачливості польської сторони у висловлюваннях стосовно свого стратегічного партнера у такому протистоянні.

⁵³Кирилюк Ігор Політична ситуація у Польщі як індикатор кризи демократичних цінностей в Європі

<http://civildiplomat.com/politichna-situaciya-u-polshhi-yak-indikator-krizi-demokratichnix-cinnostej-v-yevropi>

⁵⁴ЄС стурбований рішенням Польщі про верховенство національного права <https://www.radiosvoboda.org/a/news-eu-poland-justice/31499717.html>

⁵⁵<http://smolenskrash.eu/uploaded/Ministry-of-Defense-2018-Technical-Report-Announcement.pdf>

⁵⁶<https://www.newsweek.pl/wiedza/historia/ukraina-historia-polskiej-kolonizacji-na-ukrainie-wywiad-z-danielem-beauvois/lms204f>

** Сейм Польщі підтримав документ, яким криваві події на Волині і в Галичині 1943–1945 років названі геноцидом громадян Польщі, організованим українськими націоналістами. За документом, День пам'яті жертв цієї трагедії у Польщі щороку відзначатиметься 11 липня, оскільки, за даними польських істориків, 11 липня 1943 року було кульмінаційним моментом антипольських акцій на Волині.⁵⁷*

Політична ситуація у країнах Балтії характеризується схожими процесами, однак постійний тиск та військові провокації⁵⁸⁵⁹ з боку РФ, безпосередня присутність російських та білоруських військ на кордонах «цементують» у прибалтійському політикумі антиросійські погляди, хоча у питаннях взаємовідносин із Брюсселем країни Балтії займають більш лояльну політику, ніж Польща. За підсумками парламентських виборів 2012 року в Литовському Сеймі представлено вісім партій, з них сім представлені у Європейському парламенті, також було утворено лівоцентристський уряд.

Політична ситуація в регіоні обумовлена двома факторами, які певним чином визначають напрям електорального «маятника» та політичних коливань – це економічний фактор та фактор безпеки. Умовні «холодильник» та «рушниця» є визначальними факторами політичного консенсусу в країнах Балто-Чорноморського регіону.

Істотною передумовою, що впливає на політичну ситуацію в регіоні, є загальноєвропейський тренд на євроскептицизм, що так чи інакше проявляється в усіх країнах ЄС та країнах, які підписали Угоду про асоціацію.

Ксенофобія, народжена міграційними кризами, криза ліберальної ідеології, що нашттовхнулася на середньовічну ісламську культуру, яку принесли із собою переселенці зі Сходу, помножені на популістську риторику політиків,

⁵⁷ <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27873307.html>

⁵⁸ Естонія звинуватила військовий літак РФ у порушенні повітряного простору <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/23/7128166/>

⁵⁹ Литва та Естонія закидають РФ порушення повітряного простору <https://www.dw.com/uk/lytva-ta-estoniia-zakydaiut-rf-porushennia-povitrianoho-prostoru/a-57928864>

стимулювання радикальних течій та євродезінтеграційних процесів з боку Росії та Китаю створюють стійкий тренд, який згодом проявляється у референдумах про незалежність, як це було в Каталонії, чи масових протестах у Греції. У ЄС немає жодної країни, яка б не була «заражена» тією чи іншою мірою євроскептицизмом.

Навіть один зі стовпів ЄС – Франція нещодавно подала дуже символічний знак – Президент Франції Еммануель Макрон змінив відтінок синього кольору на державному прапорі країни.⁶⁰ У 1976 році за президентства Жискара д'Естена французька держава прийняла рішення про використання на триколірні більш яскравого синього кольору, який збігався б із синім кольором прапора ЄС. Натомість темно-синій відтінок на прапорі є посиланням на прапор Франції 1793 року. Символізм такого рішення недвояково натякає на євроскептичні настрої і може бути сигналом для інших скептиків Євросоюзу. З огляду на викладене є підстави вважати, що такі настрої пануватимуть і в надалі, оскільки, зіштовхнувшись із численними викликами нового тисячоліття, країни не знаходять спільного рішення, і кожен з національних парламентів та урядів, відповідаючи на вимоги власного суспільства, починає шукати вихід самостійно. Таким чином, результати аналізу політичної ситуації в регіоні свідчать про наявність істотних передумов для політичного співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону загалом і країн ЛТ зокрема. Таке співробітництво зумовлюють, як вищезазначені економічні та політичні фактори, так і безпекова ситуація, що розглядатиметься нижче.

Вся історія успішних «кейсів» політичних та безпекових союзів країн Балто-Чорноморського регіону, на думку автора цієї роботи, є історією об'єднань заради власної безпеки. Розділ I цієї роботи яскраво ілюструє цю тезу. Саме тому

⁶⁰Макрон змінив відтінок синього кольору на прапорі Франції
<https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/11/15/7130273/>

безпековий фактор у контексті аналізу геополітичної ситуації в регіоні потребує уважного вивчення.

2.3. Безпекова складова геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні

Як зазначалося, цивілізаційний розкол є головним чинником, що обумовлює безпекову ситуацію в Балто-Чорноморському регіоні, і фактор РФ як уособлення іншої сторони цього розколу необхідно докладно розглянути в контексті аналізу геополітичної ситуації.

Анексія Автономної Республіки Крим, початок збройної агресії РФ проти України, порушення умов Будапештського меморандуму ознаменували нову добу європейської історії. Без сумніву, порушення умов Будапештського меморандуму та невиконання сторонами взятих на себе зобов'язань матимуть складні та відтерміновані наслідки як для регіону, так і для всієї безпекової архітектури світу майбутнього. Ставши фактично першою в історії державою, що відмовилася не лише від ядерного озброєння, а й від технологій його виготовлення та засобів «доставки», Україна подала усьому світу недвозначний сигнал про легковажність таких кроків та відсутність гарантій безпеки з боку інших сторін Будапештського меморандуму.⁶¹

Балто-Чорноморській регіон є природним кордоном між безпековими блоками, де безпосередньо стикаються НАТО та РФ, Організація договору про колективну безпеку та Організація за демократію та економічний розвиток.

Мюнхенська промова В. Путіна, проголошена у 2007 році, стала визнанням незгоди Кремля з «однополярним світом» та проголошенням нового стратегічного курсу на відбудову СРСР. У свою чергу, результати аналізу

⁶¹Олексій Іжак Будапештський меморандум: угода про вічні цінності <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/budapeshtskiy-memorandum-ugoda-pro-vichni-cinnosti>

стратегічних документів Російської Федерації свідчать про довготривале планування та підготовку збройної агресії проти «колективного Заходу».

Стратегія національної безпеки Російської Федерації до 2020 року (від 13 травня 2009 року), Реформа Збройних сил Російської Федерації на 2008–2020 роки (від 14 жовтня 2008 року), Морська доктрина Російської Федерації на період до 2020 року (від 27 липня 2001 року), Стратегія розвитку Арктичної зони Російської Федерації та гарантування національної безпеки на період до 2020 року, Концепція довготривалого соціально-економічного розвитку Російської Федерації до 2020 року, та, зрештою, Військова доктрина Російської Федерації (24 грудня 2014 року) вказують нам на важливий планувальний період – 2020 рік – завершення етапу підготовки. Саме 2021 рік визначений РФ як рік завершення формування спільного військового угруповання з Республікою Білорусь. І дійсно, у 2021 році між РФ та Білоруссю було підписано низку двосторонніх угод, у тому числі спільну військову доктрину.

Протести у Білорусі 2020 року внаслідок невизнання більшою частиною суспільства результатів виборів Президента Республіки стали тригером у протистоянні суспільства з режимом Олександра Лукашенко, а застосування насильства з боку його режиму призвело до його делігітимізації та встановлення повної залежності від Москви.

Інтеграція силових відомств Білорусі та Росії, що відбувалася протягом останніх десятиріч, станом на кінець 2021 року формалізувалася і почала набувати інституційного характеру. Зокрема, участь Збройних сил РФ у врегулюванні міграційної кризи та спільні навчання на кордоні з Латвією і Польщею дають підстави стверджувати про наявність спільних спланованих дій з боку Білорусі та Росії.

За короткий період на кордоні з Україною Росія сформувала чотири нові військові угруповання: 8-у гвардійську загальновійськову армію (до структури якої входять «1-й та 2-й АК», відповідно — «ЛДНР»), 20-у загальновійськову

армію, 1-у гвардійську танкову армію та 22-й армійський корпус в Автономній Республіці Крим. Більшість цих новостворених підрозділів мають відверто наступальне спрямування (крім угруповання в Автономній Республіці Крим, яке досі залишається утримувачем стратегічної позиції у Чорноморському регіоні) та досвід бойових дій в Україні чи Сирії. Паралельно РФ намагається розблокувати та модернізувати свою оперативну групу військ у Придністров'ї. Не можна оминати увагою також факт створення Росією нового роду військ, а саме військ інформаційних операцій. Імовірно, саме ці, ще не оформлені в нову структуру, сили зіграли визначну роль як у розпалюванні ситуації в Україні 2014 року, так і в подальших подіях, пов'язаних із сепаратистськими настроями в Іспанії, із Brexit, із втручанням у вибори в США, події у Венесуелі, Бразилії тощо.⁶²

Таким чином, на кінець планувального періоду (2020 року) РФ провела військову реформу, яку не можна назвати невдалою, розробила нові види озброєнь, сформувала новий ефективний вид військ і, зрештою, відтворила наступальне угруповання на своїх південно-західних кордонах.

Як зазначалося, у сфері безпеки між Росією та Білоруссю підписано Військову доктрину Союзної держави. Фактично за рахунок Республіки Білорусь РФ створює проксі-сили, якими може почати новий етап гібридної війни проти Заходу в особі країн Балто-Чорноморського регіону – Польщі, Литви, України. Штучно створена міграційна криза на кордонах Білорусі може стати тим самим *casus belli*, що приведе існуючу сьогодні «холодну війну» РФ проти Польщі і країн Балтії в гарчу фазу. В іншому випадку за рахунок таких дій РФ «зніме» реакцію НАТО та ЄС на загострення ситуації на своїх кордонах.

Важливим чинником напруги на балтійському напрямку завжди буде форпост Росії – Калінінград. Саме в цьому напрямку розвиваються військові стратегії Кремля.

⁶²Trends in Online Influence Efforts*Diego A. Martin† Jacob N. Shapiro‡ Julia G. Ilhardt

Так званий Сувалкський коридор: «Названий на честь польського міста Сувалки, коридор перебуває в стратегічно вразливому положенні з огляду на те, що він затиснутий російським анклавом, Калінінградською областю, з північного заходу та територією Білорусі з південного сходу. Саме з цієї причини він може стати ідеальною мішенню для нападу Росії у випадку військового конфлікту з НАТО»,⁶³ є давньою ціллю для оперативно-тактичних ігор Кремля у моделюванні конфлікту з НАТО. Наприклад, на стратегічних командно-штабних навчаннях «Захід-2017»⁶⁴ у відповідь в рамках навчань «Залізний вовк-2017» було проведено навчання сил НАТО.⁶⁵

На важливість Сувалкського коридору також вказував командувач військ НАТО в Європі Генерал Бен Ходжес.⁶⁶

Окрім зазначеного, на думку автора роботи, спроба гібридного конфлікту РФ своїми проксі-силами – Збройними силами Республіки Білорусь проти країни – члена НАТО дала би змогу РФ вирішити ряд тактичних задач. По-перше, такі дії можуть стати перевіркою одностайності в лавах НАТО щодо готовності захищати своїх нових членів. З великою долею ймовірності, не всі члени альянсу будуть готові втрутитися у конфлікт між Польщею та Литвою, з одного боку, та РФ, з іншого. Таким чином, це дало б змогу Москві вести мову про неефективність колективного договору безпеки, що дало б аргументи для антинатовського руху в Україні.

Президент Литви Даля Грибаускайте ще на початку березня 2015 року констатувала наявність першого етапу конфронтації Росії і країн Балтії: «Ми перебуваємо на лінії фронту, проходить перший етап конфронтації, я маю на

⁶³ «Ахіллесова п'ята» НАТО: питання захисту Сувалкського коридору <https://adastra.org.ua/blog/ahillesova-pyata-nato-pitannya-zahistu-suvalkskogo-koridoru>

⁶⁴ Чи дійсно Росія готується до великої війни з НАТО? Експерт про нарощування російського військового угруповання в Калінінградській області <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=95333>

⁶⁵ НАТО вперше відпрацьовує оборону Сувалкського коридору на кордоні Литви <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/19/7067398/>

⁶⁶ BusinessInsider: Названо місце, де може початися війна Росії проти НАТО <https://www.unian.ua/world/10371816-business-insider-nazvano-misce-de-mozhe-pochatisya-viyna-rosiji-proti-nato.html>

увазі інформаційну війну, пропаганду і кібератаку. Отже, на нас напали. Чи переросте це в конвенційну конфронтацію? Ніхто не знає. Але вже зараз ми повинні захищатися від цієї агресивної поведінки».⁶⁷

Загалом погіршення безпекової ситуації в регіоні приводить до зближення країн. Після вислання з Чехії російських дипломатів у 2021 році через їх розвідувально-підбивну діяльність Естонія, Латвія та Литва оголосили персонами нон грата чотирьох російських дипломатів. Москва відповіла дзеркальними заходами й вислала п'ятьох співробітників посольства Польщі в Російській Федерації.⁶⁸

Ще у 2018 році між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща було підписано Генеральну угоду «Про співробітництво у сфері оборони», якою було конкретизовано і закріплено правові засади та напрями співпраці двох країн у військовій сфері.

З початком міграційної кризи президенти країн Балтії та Польщі під час зустрічі у Києві підписали спільну декларацію у зв'язку з репресіями у Білорусі та наголосили, що «шантаж мігрантами» з боку режиму О. Лукашенка не змусить їх змінити позицію.⁶⁹ Отже, очевидно, що безпековий фактор є каталізатором інтеграційних процесів у регіоні і роль РФ у наближенні Балто-Чорноморських країн важко переоцінити.

Ми не будемо в цій роботі розкривати аспекти агресії РФ проти України, визначивши таку як визначальний фактор, що впливає на безпеку у Балто-Чорноморському регіоні. Лише зауважимо, що анексована Автономна Республіка Крим стала плацдармом для розгортання Росією її сил та засобів на півдні регіону, що значно вплинуло на безпекову ситуацію і може призвести в подальшому до конфронтації РФ та Туреччини. В свою чергу кордон України та

⁶⁷В Латвии уже заметны элементы "гибридной войны" - премьер-страны <https://www.unian.net/world/1042739-v-latvii-uje-zametnyi-elementyi-gibridnoy-voynyi-premer-stranyi.html>

⁶⁸Країни Балтії висилають російських дипломатів <https://www.dw.com/uk/krainy-baltii-vysylaiut-rosiiskiykh-dyplomativ/a-57313931>

⁶⁹Країни Балтії і Польща виступили зі спільною заявою щодо Білорусі <https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/23/7304788/>

РФ являє собою вищезгаданий цивілізаційний розлом, по всій довжині якого існує велика ймовірність активних бойових дій.

Стійке вороже ставлення Туреччини до Росії, яке склалося історично, посилюється в наш час через зіткнення політичних інтересів, зокрема щодо конфлікту в Сирії, де країни займають протилежні позиції.

Українсько-турецькі військові відносини на сучасному етапі розвивалися переважно у двох площинах, а саме у питаннях військово-промислового співробітництва та спільних тактичних навчань на морі.

Туреччина є незмінним учасником щорічних навчань «Сі бриз» та «Passex» в акваторії Чорного моря, в яких беруть участь багато країн блоку НАТО, в тому числі країни Балто-Чорноморського регіону.

Stratfor вже давно вказує на Туреччину як невід'ємну частину стратегії США в Євразії. Розташована на двох континентах, Туреччина має вплив, що охоплює Чорноморський регіон і Близький Схід, що означає, що вона є надзвичайно стратегічним союзником як у протистоянні Росії, так і в управлінні конфліктами, що поглинають ісламський світ. «Ми розглядаємо Туреччину як південний якір Intermarium, мережі союзників, включаючи Литву, Польщу та Румунію, які займають європейський край Росії та мають колективний інтерес у співпраці із західним гегемоном, щоб тримати Росію в страху.»⁷⁰

Подальша концентрація військ РФ на кордонах з Україною хоч і викликає занепокоєння⁷¹ з боку США та Великої Британії, та жодним чином не прискорює інтеграцію України до НАТО.⁷² Така ситуація із неприйняттям України до НАТО значно ускладнює побудову системи колективної безпеки в регіоні, однак дещо нівелює таку негативну ситуацію підписанням угоди про стратегічне

⁷⁰ Turkey: The Weak Link in the Intermarium <https://worldview.stratfor.com/article/turkey-weak-link-intermarium>

⁷¹ Війна нервів: аналітики про стягування військ РФ на кордон з Україною <https://www.dw.com/uk/viina-nerviv-analytyky-pro-stiahuvannia-viisk-rf-na-kordon-z-ukrainoiu-a-59711537/a-59711537>

⁷² У НАТО немає консенсусу щодо членства України – Столтенберг <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-nato/31561905.html>

партнерство України з США, Великою Британією та Туреччиною.⁷³⁷⁴⁷⁵ Зокрема результатами такої угоди стали дії означених країн навесні 2021 року під час загострення збройного конфлікту України з РФ та можливості ескалації конфлікту на межі адміністративного кордону з анексованою Автономною Республікою Крим.

Крім того, у світі, що глобалізується, на тлі поляризаційних трендів за вектором протистояння КНР та США безпекову ситуацію на Європейському фронті не можна розглядати окремо від загальносвітового контексту. Загострення глобального протистояння КНР та США в регіоні Південно-Китайського моря і Тайваню змусить КНР шукати підтримки партнерів для відволікання сил і засобів США та новоствореного AUKUS від власних кордонів шляхом створення «нових фронтів».⁷⁶

Резюмуючи викладене, можна зробити такий висновок. Безпекова ситуація в Балто-Чорноморському регіоні характеризується значним напруженням. По всій довжині кордону країн Балто-Чорноморського регіону із Росією та Білоруссю (цивілізаційному розлому) існує висока ймовірність збройного конфлікту, сторонами в якому можуть бути Україна, Польща, Латвія (не виключено, що Естонія і Литва), з одного боку, та Росія і Білорусь, з іншого. Також важливим є усвідомлення, що такий конфлікт імовірно супроводжуватиметься неоднозначною позицією НАТО та участю лише окремих членів альянсу. З іншого боку, існує ймовірність гібридної участі КНР як військового партнера Росії та Білорусі. Така участь Піднебесної може бути продиктована бажанням

⁷³Кулеба та Блінкен підписали Хартію стратегічного партнерства Україна-США <https://ukrainian.voanews.com/a/hartiya-ukraina-ameryka/6308070.html>

⁷⁴Закон України Про ратифікацію Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1100-20#Text>

⁷⁵Українська делегація, очолювана Президентом Петром Порошенком, у Стамбулі підписала низку двосторонніх документів із турецької стороною. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2572363-vizit-porosenka-u-tureccinu-aki-dokumenti-pidpisala-ukrainska-delegacia.html>

⁷⁶Китай висловив занепокоєння приземленням військового літака США на Тайвані <https://mil.in.ua/uk/news/kytaj-vyslovyv-zanepokoyennya-pryzemlenniam-vijskovogo-litaka-ssha-na-tajvani/>

відволікти сили і засоби США та Великої Британії від Тайванського регіону та відповідно послабити присутність новоствореного блоку AUKUS в тихоокеанському регіоні.

Таким чином, підводячи ризик під раціональною частиною геополітичної ситуації, слід розглянути її ірраціональну частину. До таких ірраціональних факторів належать питання культури та релігії. Тож у цьому контексті варто визнати культурну спорідненість країн ЛТ, що підтверджується власне фактом існування цивілізаційного розлому із геополітичним простором РФ. Яскравою ілюстрацією культурної спорідненості цих народів є відданість демократичним принципам і взаємна підтримка у боротьбі за власну незалежність. Значна підтримка зі сторони Польщі та балтійських країн Революції Гідності в Україні, численні офіційні заяви щодо підтримки територіальної цілісності, суверенітету України та засудження збройної агресії РФ проти України також є прикладом зазначеної культурної спорідненості.

З отриманням Україною власної автокефалії, так званого Томосу, легітимізації Київського патріархату та виходу з-під впливу Руської Православної Церкви Московського патріархату з боку РФ зменшилася кількість важелів впливу на українське суспільство, що посилює розкол між двома країнами. Польща, одна з найбільш католицьких країн ЄС, існує в іншому культурному вимірі, ніж Білорусь, що також поглиблює конфлікт між цими країнами. Окремим фактором, що посилює розкол між «Заходом» та «Сходом» – країнами ЛТ та Росії і Білорусі, є складний історичний досвід. Навіть серед країн ЛТ існують взаємні «образи» та різні погляди на історичні події, однак розбіжності з РФ мають значно глибший характер.

Проголошення Росією концепції «руського міру» та агресивне його просування у природний спосіб протиставило йому усіх тих, хто не асоціює себе з «руським міром». Культурне середовище, міфологія, офіційне трактування історичних подій, кіно, музика, мистецтво докорінно були розділені цією концепцією на те,

що входить до «руського міру», і все інше, що апіорі цією доктриною визначається як вороже.

Висновки до розділу 2

Отже, підводячи межу під розглядом геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні, можна зробити ряд висновків.

По-перше, економіка країн регіону є залежною від економіки Європейського Союзу. Остання, як більша і стабільніша, позитивним чином виплаває на економічний розвиток країн регіону, однак коефіцієнт корисної дії співпраці з такою великою економічною системою залежить безпосередньо від модернізації виробництв, відходу від торгівлі сировиною, пошуку видів діяльності, що забезпечать виробництво у країнах регіону більшої частки доданої вартості. Також існують позитивні перспективи економічної кооперації країн цього транзитного регіону, за умови побудови спільної митної, а можливо, і монетарної політики.

По-друге, політична ситуація в регіоні характеризується припливно-відпливним характером та електоральними «маятниками» вбік центрів геополітичного впливу. Проте агресивна політика РФ все більше зсуває центр таких коливань вбік антиросійських настроїв та правої риторики. З іншого боку, невиразна політика ЄС у відповідь на агресивні дії Кремля, міграційну кризу та бажання визнання з боку нових членів Європейського Союзу у Східній Європі та країнах Балтії народжують євроскептичні настрої. Такі процеси загалом сприяють зближенню країн ЛТ та Балто-Чорноморського регіону, однак лишають певний внутрішньополітичний люфт внаслідок посилення популістичної риторики та вищезазначеного циклічного характеру політичних процесів.

По-третє, безпекова ситуація в регіоні характеризується значним напруженням уздовж усього цивілізаційного розлому з півдня на північ по кордону Росії та Білорусі. Визначальним фактором такої ситуації є збройний конфлікт України та РФ. Міграційна криза на кордонах з Республікою Білорусь ускладнює безпекову ситуацію, створює ризик початку збройного протистояння РФ, з одного боку, та Польщі і країн Балтії, з іншого, завдяки проксі-силам Росії та Білорусі, а також самим біженцям. Міграційна криза створює нові можливості для здійснення Росією підривної діяльності на території ЄС. Крім того, на безпекову ситуацію в регіоні істотним чином впливає політика AUKUS в тихоокеанському регіоні, інтереси США на Тайвані та ісламський фактор на півдні.

По-четверте, існують усі передумови для існуючого цивілізаційного розлому, обумовлені соціокультурними, історичними та релігійними факторами.

Загалом геополітична ситуація в регіоні може бути визначена як складна, що характеризується поляризаційними процесами вздовж кордону Росії та Білорусі, а також має потенційні ризики посилення конфлікту аж до військового протистояння по всій означеній лінії від півдня на північ, від моря Чорного до моря Балтійського.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Історичний та теоретичний аналіз інтеграційних процесів і співробітництва в Балто-Чорноморському регіоні, а також аналіз геополітичної ситуації дають підстави говорити про наявність сталих тенденцій розвитку цих процесів. У цьому розділі в результаті проведеного аналізу таких тенденцій на сучасному етапі ми спробуємо сформулювати тренди майбутнього та на їх основі – перспективні форми та галузі співробітництва в Балто-Чорноморському регіоні.

3.1. Сучасні багатосторонні ініціативи та їх імплементація

Перед тим як перейти до розгляду багатосторонніх інтеграційних ініціатив у Балто-Чорноморському регіоні, слід згадати гіпотезу, висунуту в першому розділі цієї роботи, – успішні інтеграційні об'єднання в Балто-Чорноморському регіоні зумовлені безпековою ситуацією.

Дійсно, після десятиріч забуття ідея Міжмор'я набула нової актуальності з початком активної фази збройної агресії РФ проти України, у зв'язку з чим у країнах регіону на різних рівнях почалося активне обговорення інтеграційних ініціатив.

Перед тим як перейти до розгляду зазначених новітніх ініціатив, слід розглянути існуючі формати співпраці. З цієї позиції цікавим буде розглянути діяльність Організації Чорноморського економічного співробітництва та її Парламентської асамблеї, які стали віддзеркаленням політики країн, що увійшли до цього об'єднання. Після анексії Кримського півострова та початку збройної агресії Росії перспективи розпочатих проектів і вибудована система міжнародних чорноморських зав'язків втратили сенс. 27 березня 2014 року під час голосування в ООН щодо резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 про територіальну цілісність України Вірменія та Росія висловилися «проти», Сербія не брала участі в голосуванні, решта дев'ять країн-членів Організації

Чорноморського економічного співробітництва підтримали резолюцію.⁷⁷ У свою чергу, Україна бойкотувала головування Росії й оприлюднення нею пріоритетів ЧЕС Організації у першій половині 2016 року. Однак вже у 2017 році, закриваючи пленарне засідання 50-ї Генеральної асамблеї Парламентської асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва в Києві голова Верховної Ради України сказав: «На жаль, через ситуацію з безпекою в регіоні, пов'язану з російською агресією, конструктивну співпрацю між країнами ПАЧЕС ускладнено»⁷⁸. Таким чином, Організація Чорноморського економічного співробітництва та її Парламентська асамблея не стали надто дієвими механізмами співпраці в регіоні, однак, на думку автора дослідження, контакти, напрацьовані в рамках цього об'єднання, стали гарною передумовою для зближення України та Туреччини і побудови ними стратегічного партнерства. Слід зазначити, що південний напрямок співробітництва завжди випадав з контексту співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону.

Як зазначалося, після початку збройної агресії РФ проти України ідея утворення Балто-Чорноморського альянсу набула нової актуальності. У 2015 році новообраний Президент Республіки Польща Анджей Дуда зробив низку заяв, в яких йшлося про намір запропонувати главам держав Центрально-Східної Європи утворити «партнерський альянс держав» від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів. Зазначене дійсно відповідало ідеям «Тримор'я» Ю. Пілсудського.

А. Дудаб серпня 2015 року висловився за створення Балто-Чорноморського альянсу держав у складі Польщі, України, Білорусі, Латвії, Литви, Естонії, Молдови, Угорщини, Румунії, Болгарії, Словаччини, Чехії та шести країн колишньої Югославії.⁷⁹ Однак попри такі заяви реалізований цей проект був дещо іншим чином – а саме без участі України. Перший саміт відбувся 25–26 серпня 2016 року в Дубровнику (Хорватія), в результаті якого було підписано

⁷⁷«Затьмарений» ювілей: Крим, агресія та окупація – в центрі уваги ОЧЕС
<https://ua.krymr.com/a/28590979.html>

⁷⁸ПАЧЕС в Києві: Парубій зробив заяву про російську агресію <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/paches-v-kieve-parubiy-sdelal-zayavlenie-o-rossiyskoj-agressii-1094914.html>

⁷⁹Олексій Волович Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (частина 1)
<http://bintel.com.ua/uk/article/volodich-balto/>

декларацію про економічне співробітництво в енергетиці та транспортно-комунікаційній інфраструктурі.

Серед гостей на саміті були помічник Міністра закордонних справ Китаю Лю Хайсін, який розповів про взаємозв'язок «Ініціативи Трьох морів»(далі – «Тримор'я») та китайської ініціативи «Один пояс, один шлях», а також колишній Радник Президента США з національної безпеки у відставці генерал Джеймс Л. Джонс, який наголосив на ролі «Тримор'я» у розвитку та безпеці Європи. Присутність представників двох протилежних геополітичних полюсів свідчила про інтерес цих країн до такого утворення.

У 2016 році запрошення на перший саміт «Тримор'я» у Дубровнику отримала й Україна, але не відправила офіційної делегації. Тоді Київ після початку російської агресії зосередився на розвитку відносин з Берліном та Парижем, шукаючи підтримки головних гравців у Європейському Союзі. У результаті на другий саміт у Варшаві за участю Президента США Дональда Трампа Україну вже не запросили. Українські експерти цей факт оцінили досить критично. Крім того, серед тодішніх представників української влади панувало переконання, що ініціатива у зв'язку з агресивною поведінкою Москви повинна мати сильний безпековий характер, що без України та Грузії є неможливим. У цьому контексті Українську сторону додатково розчарували заяви про те, що пріоритетами «Тримор'я» є інфраструктурне співробітництво та взаємна підтримка прийнятих в останні роки членів ЄС.⁸⁰

Після зміни влади Президент України Володимир Зеленський кілька разів висловлював бажання співпрацювати з «Тримор'ям», але Київ повідомили, що ініціатива об'єднує тільки країни ЄС, тож поки що не існує можливості залучити Україну. Водночас зазначається, що Україна, попри свої декларації, не представляє проекти можливого співробітництва. Підкреслюється, що з огляду на характер «Тримор'я» шансом для України може бути енергетичне співробітництво, зокрема постачання газу.

⁸⁰Григорій Сподарик Ініціатива тримор'я існує вже п'ять років – але без України <https://nasze-slowo.pl/iniczytywa-trymorya-isnuje-vzhe-pyat-rokiv-ale-bez-ukrayiny/>

На саміті «Тримор'я» в Талліні 2020 році знов не було жодного офіційного повідомлення щодо України. При цьому обговорювалося на саміті питання можливого залучення до «Тримор'я» нових учасників. Президенти Естонії, Польщі та Болгарії підкреслили, що членство в «Тримор'ї» відкрите лише для країн-членів ЄС, однак допустили можливість обговорення інших форматів співпраці з країнами поза межами ЄС, передусім Україною та країнами Західних Балкан. Якими саме можуть бути ці формати, не уточнювалося.⁸¹

Президент Болгарії Румен Радев наголосив на необхідності залучення до «Тримор'я» нових учасників серед країн-членів Європейського Союзу. За його словами, Греція і Кіпр є природними партнерами «Тримор'я», які можуть приєднатися до ініціативи. Президент Естонії Керсті Кальюлайд заявила, що у разі свого успіху модель Інвестиційного фонду «Тримор'я» може бути використана і для країн за межами ЄС. Наприклад, наступний Інвестиційний фонд може фінансувати проекти в Україні.

Такі сигнали для України можуть означати, що підтримки Польщі не вистачило для подолання опору інших країн-членів. Відповідна політика «Тримор'я» по відношенню до України може свідчити про небажання ряду країн цього об'єднання входи у конфронтацію з Росією та дратувати офіційний ЄС. Крім того, не можна виключати активного впливу РФ на своїх симпатиків, зокрема Болгарію. Зрештою, за результатами шостого саміту «Тримор'я» у Софії було прийнято спільну декларацію,⁸² в якій жодним чином не було відображено готовність до розширення цього інтеграційного об'єднання за рахунок України чи будь-яких інших форм співпраці з нею.

Наступний, сьомий саміт «Тримор'я» запланований на 2022 рік у Литві. З огляду на погіршення безпекової ситуації в регіоні, міграційну кризу та погіршення історично близьких стосунків України та Литви цілком можливо, що питання залучення України до цієї ініціативи буде знов актуалізовано. Однак оскільки

⁸¹Віртуальна реальність Тримор'я: чим запам'ятався саміт в Естонії та чого чекати від Болгарії *В'ячеслав Голуб, Ростислав Томенчук, Український інститут міжнародної політики* <https://www.uuip.org.ua/>

⁸²JointDeclarationoftheSixthSummitoftheThreeSeasInitiative<https://3seas.eu/event/joint-declaration-of-the-sixth-summit-of-the-three-seas-initiative>

«Тримор'я» звертає увагу саме на економічний характер свого об'єднання, багато що залежатиме від виконання Україною «домашніх завдань» та надання конкретних пропозицій в економічному секторі співпраці.

Отже, формальною перепоною для участі України в «Тримор'ї» стала політика Східного партнерства ЄС та політичний вплив Росії на окремих членів цієї ініціативи. Загалом політика «Східного партнерства» ЄС часто інтерпретується неправильно – як політика розширення ЄС на Схід. Однак її варто було б розглядати не стільки як бажання ЄС розширитися на схід, скільки як бажання ЄС створити буферну зону між Союзом та РФ. У свою чергу, сприймаючи агресивно розширення ЄС на Схід за рахунок колишніх пострадянських держав, Росія, однак, цілком погоджується з ЄС із створенням такої буферної зони.

Саме в таких умовах було створено ініціативу Асоційоване тріо.

У контексті можливого розширення Асоційоване тріо – тристоронній формат посиленої співпраці між Грузією, Молдовою та Україною щодо інтеграції до Європейського Союзу.⁸³ Формат відображає прагнення усіх трьох країн, що вже є асоційованими партнерами ЄС, увійти до Європейського Союзу і передбачає посилену співпрацю, координацію та діалог між міністерствами закордонних справ трьох країн, а також із ЄС із питань, що становлять спільний інтерес і стосуються європейської інтеграції цих країн, включаючи співпрацю у форматі «Східного партнерства».

Усі три країни надають перевагу двосторонньому формату відносин з Європейським Союзом, заснованому на угодах про асоціацію, які кожна з них підписала з ЄС. Натомість для Брюсселя не менш важливим є також багатосторонній формат, тобто співпраця у рамках «Східного партнерства». Ця ініціатива спрямована на поглиблення відносин з Україною, Грузією, Молдовою та Азербайджаном.

Асоційоване Тріо не є першою ініціативою, яка б виділила Україну, Грузію та Молдову в окрему групу. Коли «Східне партнерство» запускали у 2009 році,

⁸³Україна, Грузія та Молдова створили новий формат співпраці для спільного руху в ЄС. www.eurointegration.com.ua. 17 травня 2021

відносини ЄС із країнами регіону були приблизно на одному рівні, крім Білорусі. Однак відтоді все змінилося. Україна, Грузія та Молдова підписали угоди про асоціацію, мають зони вільної торгівлі з ЄС, а їхні громадяни користуються «безвізом». Інші ж три країни набагато слабше розвинули свої відносини з ЄС. З Вірменією діє нова Угода про всеохопне та розширене партнерство. З Азербайджаном ідуть переговори про схожий документ, але без помітних результатів. У свою чергу, Білорусь у травні 2021 року заявила про вихід із програми «Східного партнерства».⁸⁴

Серед ініціатив, які перебувають на етапі практичної імплементації, є Балто-Чорноморський економічний форум. Як зазначається на офіційному сайті, «Балтійсько-Чорноморський економічний форум створений з метою налагодження, розвитку, зміцнення ділових відносин між організаціями, установами та підприємствами країн, в першу чергу, розташованих в басейнах Балтійського і Чорного морів. I Балтійсько-Чорноморський економічний форум було проведено в 2013 році в с.м.т. Лазурне (Херсонська область, Україна). Починаючи з II Балтійсько-Чорноморського економічного форуму, Форум проводиться в м. Херсон (Україна) та м. Клайпеда (Литва).»⁸⁵

Хоча ініціатива кооперації в галузі економіки виглядає цілком перспективною, однак аналіз відкритих джерел не дає підстав вважати її занадто ефективною. Діяльність цієї міжнародної організації носить скоріше просвітницький характер і конкретних результатів, окрім проведення конференцій в галузі економічного співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону, поки ще немає.

Найбільш успішною та перспективною на сьогодні слід вважати спільну ініціативу України, Польщі і Литви, яка отримала назву Люблінський трикутник (ЛТ).

⁸⁴"Асоційоване тріо" України, Грузії та Молдови: кінець "Східного партнерства" чи прискорення євроінтеграції? <https://www.dw.com/uk/asotsiiovane-trio-ukrainy-hruzii-ta-moldovy-kinets-skhidnoho-partnerstva/a-58126771>

⁸⁵<http://baltic-blacksea.com/about-forum.htm>

Люблінський трикутник, як повідомляють офіційні джерела⁸⁶, (лит. Liublino trikampis, пол. Trójkąt Lubelski) – тристороння платформа для політичного, економічного, культурного і соціального співробітництва між Литвою, Польщею та Україною, метою якого, зокрема, є зміцнення діалогу між країнами, підтримка інтеграції України в Європейський Союз та НАТО і спільна протидія російській агресії в Україні.

Відповідну спільну декларацію міністри підписали 28 липня 2020 року в Любліні, Польща. Люблін обрали спеціально як натяк на середньовічну Люблінську унію. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування Люблінського трикутника⁸⁷ містила наступні положення.

- Міністри закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки визнають багатовікові історичні та культурні зв'язки між своїми народами.
- Вони також усвідомлюють переваги подальшого посилення політичних, економічних, інфраструктурних, безпекових, оборонних та культурних зав'язків між своїми країнами у сучасному світі.
- Міністри звертають увагу на роль України, Польщі та Литви у процесі формування сучасних політичних, культурних та соціальних реалій Центральної Європи.
- Водночас вони підкреслюють стратегічне значення посилення співпраці між Європейським Союзом, НАТО і країнами «Східного партнерства» і приділяють належну увагу діяльності «Ініціативи трьох морів».
- Вони з належною увагою ставляться до спільних загроз у сфері безпеки і в інших сферах, зокрема, зумовлених пандеміями.
- Вони наголошують на важливості діалогу між трьома країнами у парламентському вимірі, особливо в межах Парламентської асамблеї Україна – Польща – Литва.

⁸⁶<https://mfa.gov.ua/news/kuleba-chaputovich-i-linkyavichyus-zapochatkuvali-lyublinskij-trikutnik-novij-format-ukrayini-polshchi-ta-litvi>

⁸⁷<https://mfa.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika>

- Вони визнають переваги тристороннього співробітництва у сфері безпеки, зокрема функціонування Литовсько-польсько-української бригади (LitPolUkrBrig).

Отже, в цьому спільному комюніке питання безпеки згадується чотири рази під різними ракурсами, що дає підстави вважати безпековий фактор головною умовою такої тристороннього співробітництва.

Питання розвитку сфер торгівлі, інвестицій, інфраструктурних та культурних проектів порівняно з питаннями безпеки відходять на другій план у взаємодії ЛТ.

Україна, Польща та Литва задекларували, що не визнають незаконну окупацію Росією Автономної Республіки Крим та за жодних обставин не визнають її у майбутньому. Вони закликали Росію вивести війська з тимчасово окупованих територій України, у тому числі з окремих районів Донецької та Луганської областей.

Країни ЛТ послідовно підтримують відновлення територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах та закликають до припинення російської агресії. Вони також підтримують надання Україні статусу партнера із розширеними можливостями НАТО та заявляють, що надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО є наступним необхідним кроком у цьому напрямі.

Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба в рамках ЛТ обговорив з главою МЗС Польщі Збігневом Рау та заступником глави МЗС Литви Мантасом Адомєнасом шляхи зміцнення безпеки регіону.⁸⁸

Цікавим продовженням Люблінської ініціативи стала співпраця країн ЛТ в рамках «Кримської платформи».

Кримська платформа – це ініційований Україною новий міжнародний консультаційно-координаційний формат. *Кримська платформа спрямована на підвищення ефективності міжнародного реагування на проблему окупації*

⁸⁸<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3327910-lublinskij-trikutnik-ukraina-polsa-i-litva-obgovorili-zmicnenna-bezpeki-v-regioni.html>

Автономної Республіки Крим, відповіді зростаючим безпековим загрозам, посилення міжнародного тиску на Кремль, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні мирним шляхом.⁸⁹

У рамках саміту Кримської платформи пройшла зустріч ЛТ у розширеному форматі – за участю президентів України, Польщі, Латвії Литви та Естонії.

Президент Литви Гітанас Науседа зазначив, що глави держав також домовилися разом просувати зміни до міграційної політики Європейського Союзу та сприяти зміцненню контролю за кордоном: «Я пропоную спільно ініціювати дискусії у Брюсселі щодо низки питань, у тому числі щодо необхідності переглянути міграційну політику ЄС та законодавство щодо захисту зовнішніх кордонів, а також – доступу до коштів Європейського Союзу для спорудження фізичного бар'єру на кордоні з Білоруссю», – зазначається на сайті Президента Литви.⁹⁰

Також за результатами саміту було проголошено таке: «Ми, президенти Естонії, Латвії, Литви та Польщі, одностайно засуджуємо агресивні дії О. Лукашенка й білоруського режиму для дестабілізації ситуації. Ми переконані, що рішення про майбутнє Білорусі має ґрунтуватися передусім на побажаннях білоруського народу... Висловлюємо глибокі співчуття 631 політв'язню (станом на 13 серпня) та їхнім родинам. Усі політв'язні мають бути негайно звільнені і всі їхні права – поновлені. Єдиний спосіб покласти край політичній кризі у Білорусі – це інклюзивний національний діалог, що приведе до вільних і чесних виборів».

Цілий блок декларації присвячений міграційній кризі, створеній режимом О. Лукашенка на кордоні Білорусі і Європейського Союзу. Глави чотирьох держав

⁸⁹<https://crimea-platform.org/about>

⁹⁰Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos Prezidentų susitikime – regiono atstakas į migracijos iššūkių Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos Prezidentai paskelbė bendrą pareiškimą dėl atsako į Baltarusijos režimo organizuojamus nelegalios migracijos srautus | Lietuvos Respublikos Prezidentas (lrp.lt)

називають це гібридною атакою, в якій зазнають експлуатації беззахисні громадяни третіх країн.

«Це не міграційна криза – це політично керована гібридна операція, здійснювана режимом Лукашенка, щоб відволікати увагу від все масовіших порушень прав і свобод у країні... Даремний тиск і безвідповідальні дії не змінять нашої одностайної позиції щодо кризи у Білорусі».⁹¹

Особливої актуальності набула співпраця трьох країн в умовах міграційної кризи, спровокованої «Союзною державою» Росія – Білорусь в листопаді 2021 року. 17 листопада 2021 року заступники міністрів закордонних справ України, Польщі та Литви, а саме Микола Точицький, Марцін Пшидач та Мантас Адоменас, обмінялися думками щодо останніх подій у регіоні та обговорили загострення міграційної кризи на польсько-білоруському кордоні.⁹²

Дипломати домовилися координувати дії в рамках ЛТ з метою ефективного протистояння існуючим ризикам і загрозам для безпеки трьох держав та Європи в цілому.

Безпековий фактор як жоден інший мотивує до здійснення реальних кроків у взаємодії усіма сторонами. Результатом такої взаємодії стало формування зазначеної інтернаціональної Литовсько-польсько-української бригади (LitPolUkrBrig).

Литовсько-польсько-українська бригада – це багатонаціональний підрозділ, до складу якого входять підрозділи Збройних Сил Литви, Польщі та України. Угода щодо створення бригади була підписана 19 вересня 2014 року в місті Варшава. Остаточне її формування відбулося восени 2015 року.⁹³

⁹¹Країни Балтії і Польща виступили зі спільною заявою щодо Білорусі та "шантажу мігрантами"
<https://www.euointegration.com.ua/news/2021/08/23/7126938/>

⁹²Заступники глав МЗС країн Люблінського трикутника домовились координувати подальші кроки в питаннях безпеки власних кордонів <https://mfa.gov.ua/news/zastupniki-glav-mzs-krayin-lyublinskogo-trikutnika-domovilis-koordinuvati-podalshi-kroki-v-pitanniah-bezpeki-vlasnih-kordoniv?v=6195414c3f731&fbclid=IwAR1iRjRlJCalZXPBIFm9o6EABVMz5tUWfDxKqc-8TjatbSVyWuT50KPEohM>

⁹³Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади
<https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennya-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/>

Цю модель співпраці було започатковано в рамках Польсько-Українського батальйону (ПолУкрБат) та Литовсько-Польського батальйону (ЛитПолБат), які разом співпрацювали у 1998–2010 роках та 1997–2008 роках відповідно. З 2000 по 2010 рік підрозділи ПолУкрБату (підсиленого взводом Збройних Сил Литви) брали участь в операціях Міжнародних сил з підтримки миру в Косові. Що стосується ЛитПолБату, то у 2000 році цей підрозділ був включений до сил швидкого реагування Європейського Союзу.

Міністри оборони країн-засновниць ухвалили положення Угоди про створення тристоронньої Литовсько-польсько-української бригади ЛитПолУкрБриг у місті Варшава 19 вересня 2014 року. Того ж дня було підписано Угоду між Урядом Литовської Республіки, Урядом Республіки Польща і Кабінетом Міністрів України про створення спільної військової бригади. 24 липня 2015 року у місті Львові було підписано Технічну угоду, що обумовлює детальні аспекти функціонування ЛитПолУкрБригу та її командування.

Командування Бригади розміщується в місті Любліні, Республіка Польща. Підпорядковані підрозділи перебувають у пунктах постійної дислокації, у своїх країнах, та залучаються до складу багатонаціональної військової частини для ухвалення рішення про застосування за призначенням бригади або будь-яких її елементів. За штатом до ЛитПолУкрБригу входять міжнародний штаб, три лінійні батальйони (уланський батальйон імені Великої княжни Бірути литовської 1-ї механізованої піхотної бригади «Залізний Вовк»; механізований батальйон Підгальських стрільців 19-ї механізованої бригади Війська Польського та десантно-штурмовий батальйон однієї з десантно-штурмових бригад Збройних Сил України). У 2017 році бригаді було присвоєно ім'я Великого гетьмана Костянтина Острозького.

Отже, в результаті проведеного аналізу очевидним є підтвердження висунутої на початку цієї роботи гіпотези про значущість безпекового фактору для інтеграційних ініціатив у Балто-Чорноморській зоні. Найбільшої практичної імплементації набувають ініціативи, що базуються на питаннях забезпечення колективної безпеки – кооперації у протистоянні вздовж лінії цивілізаційного

розлому. Питання економічної співпраці хоч і є природно важливими, але відходять на другий план порівняно з питаннями безпеки. І хоча таке ранжування не відповідає запропонованій на початку цього розділу системі «економіка-політика-військова сфера», однак може бути пояснено тим, що економіка країн ЛТ не є самостійною системою, а лише частиною Європейського економічного простору. Натомість географічне розташування на східних кордонах західної цивілізації завжди обумовлювало, обумовлює і буде обумовлювати в майбутньому першочерговість безпекового фактору.

3.2. Перспективні форми кооперації та формалізації Балто - Чорноморського співробітництва

У попередніх частинах нашої роботи ми проаналізували історичні передумови ідей Балто-Чорноморського співробітництва та їх теоретичну основу, провели аналіз складових геополітичної ситуації, визначили сучасний стан Балто-Чорноморського співробітництва і, зрештою, дали характеристики імплементації таких ініціатив.

Таким чином, виходячи із цілей цієї кваліфікаційної роботи, ми описали минуле та сучасне об'єкта та предмета дослідження і тепер на основі викладеного необхідно визначити, які саме форми міждержавної співпраці є оптимальними для країн Балто-Чорноморського регіону та які саме сфери взаємодії є найбільш актуальними та перспективними.

Для того, щоб дати відповідь на ці питання, необхідно окреслити тенденції розвитку геополітичної ситуації в регіоні, що впливатимуть на майбутні процеси регіональної співпраці, їх форми та галузі.

За результатами аналізу геополітичної ситуації в Балто-Чорноморському регіоні ми дійшли наступних висновків. Економічна ситуація в регіоні є залежною від економіки країн Європейського Союзу. Однак зважаючи на мілітаризацію та агресивні дії так званої Союзної держави Російської Федерації та Республіки Білорусь уздовж усієї лінії від Чорного до Балтійського моря, питання безпеки

східних кордонів західної цивілізації превалюватимуть над економічною складовою геополітичних процесів.

Також на геополітичні процеси в регіоні істотно впливатимуть євроскептичні настрої, що набувають популярності дедалі більше. Міграційна криза, зумовлена нестабільністю на Середньому та Близькому Сході, на тлі виводу військ США тільки посилюватиметься, чим викликатиме природні суперечності між державами Європейського Союзу. З іншого боку, інтеграційні процеси Росії і Білорусі призведуть до повного поглинання Білорусі Росією та постановкою нових цілей на проголошеному Росією шляху відродження імперії.

Красномовною ілюстрацією таких трендів є ряд заяв геополітичного змісту щодо неминучого розширення Росії на захід. Тільки за 2021 рік з подібними заявами - статтями виступили Президент Російської Федерації В. Путін⁹⁴, його попередник Д. Медведєв⁹⁵ та автор «російської весни» на Донбасі В. Сурков.

«Протягом століть Російська держава з її суворим та малорухливим політичним інтер'єром зберігалася виключно завдяки невпинному прагненню за межі. Вона давно розучилася, а швидше за все, ніколи й не вмiла виживати в інший спосiб.» – так пояснює необхідність війни В. Сурков – «Розрядка внутрішньої напруженості через зовнішню експансію. Римляни робили це. Усі імперії роблять це».⁹⁶

Кожна з цих осіб на історичному, комунікативному та навіть метафізичному рівні обґрунтувала війну з Україною та подальшу експансію на захід. Такі сигнали російської еліти слід розглядати не як волю окремої людини, а як прагнення еліт легітимізувати в очах власного народу існування класової держави. Колективний «Путін» навряд чи змінить думку, хто би з його

⁹⁴Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев»
<http://kremlin.ru/events/president/news/66181>

⁹⁵Д. Медведєв Почему бессмысленны контакты с нынешним украинским руководством
<https://www.kommersant.ru/doc/5028300>

⁹⁶В. Сурков Куда делся хаос? Распаковка стабильности <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html>

теперішніх поплічників не прийшов до влади. А, отже, військовий тиск на Балто-Чорноморській регіон зі сходу неминучий.

Саме в умовах означених трендів майбутнього варто моделювати перспективні форми кооперації та формалізації Балто-Чорноморського співробітництва.

Розглядаючи форми кооперації, а під цим терміном у роботі розуміються сфери можливого співробітництва, необхідно визначити такі сфери та їх пріоритетність. Щодо формалізації, то під цим терміном у роботі розуміються форми міждержавної взаємодії в усьому їх спектрі від культурного співробітництва окремих громадських організацій та економічних контактів суб'єктів підприємницької діяльності країн до наддержавних інтеграційних утворень чи об'єднань у рамках федерацій чи союзів.

Продовжуючи запропонований поділ геополітичної ситуації на економічну, політичну, військову та культурну, доцільно визначити відповідні напрями співробітництва. Однак якщо вище ми визначали економіку як сферу, що є первинною по відношенню до інших сфер, то для цілей інтеграційних об'єднань у Балто-Чорноморському регіоні визначальною є безпека. Таким чином, кооперацію в безпековій сфері необхідно розглядати як першочерговий перспективний напрям співпраці.

Дослідник Українського розвідувального ресурсу BINTEL Олексій Волович зазначає: «Ідея військово-політичної та економічної співпраці країн Балто-Чорноморського регіону висуває на порядок денний проблему перетворення їх на самостійних геополітичних суб'єктів, політика яких може бути не тільки відмінною від політики Москви, а й від політики Берліну та Парижу і ЄС в цілому. Іншими словами, йдеться про спроби створити в рамках Європейського Союзу новий східноєвропейський центр геополітичного впливу, який би міг реалізувати спільні політичні і економічні інтереси. На думку деяких політологів, така ідея була б позитивно сприйнята у Вашингтоні, як противага тандему Берлін - Париж на тлі серйозних військово-політичних та економічних протиріч між США і Євросоюзом, а також зростаючого євроскептицизму і

європейського антиамериканізму». ⁹⁷ Кооперація в у сфері оборони вже існує у вигляді «силового блоку» ЛитПолУкрБригу, проте одна така бригада в умовах сучасної війни має скоріше символічне, ніж практичне значення. Можна спрогнозувати, що застосування такої одиниці в реальних бойових діях з втратами гарантовано втягує у таку війну весь ЛТ, в якій би державі ЛитПолУкрБриг не була застосована.

Однак якщо розглядати, крім ідеологічної та політичної складової, усі інші складові компоненти сучасної війни, стає очевидною необхідність налагодження взаємодії всередині ЛТ за наступними напрямками безпекового співробітництва.

Передусім це співробітництво у сфері безпеки. Гібридизація форм і методів ведення сучасної війни вимагають розроблення та використання нових методів попередження та протидії війні. Саме тому на першу лінію такого протистояння виходять спеціальні служби. В умовах гібридної агресії РФ проти країн ЛТ необхідно знизити рівень міждержавних комунікацій аж до міжінституційної співпраці. Беручи до уваги чутливість сфери, зазначене можливо досягти шляхом підписання рамкової угоди з визначенням механізмів її імплементації та взаємодії між спеціальними службами країн через прийняття класифікованих актів державами-учасниками такого союзу. Крім того, з огляду на «Кавказький фронт» РФ, ісламізацію та міграційні кризи необхідною є співпраця зі спеціальними службами Туреччини та Молдови. Налагодження відповідних комунікацій та обмін розвідувальною інформацією з партнерами в майбутньому дасть змогу більш ефективно протистояти агресивним діям Росії та Білорусі та пришвидшити оперативне реагування на будь-які інші безпекові виклики.

Також перспективною виглядає взаємодія в напрямі спільної митної та прикордонної політики. Міграційна криза та гібридна війна вже сьогодні змушують координувати дії прикордонників по всьому напрямку Балто-Чорноморської вісі. Налагодження прямих міжінституційних комунікацій та побудова єдиної прикордонної інфраструктури є перспективним напрямом у збільшенні обороноздатності всіх країн ЛТ та їх союзників. Крім того, слід

⁹⁷О.Волович Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (частина 1)

розвивати прикордонну інфраструктуру шляхом будівництва рокадних доріг уздовж кордону. Наявність таких комунікацій у подальшому дасть можливість швидко перекидати сили та засоби вздовж всієї лінії цивілізаційного розлому, а завдяки підвищенню мобільності військ значно зменшиться час оперативного реагування на загрози. Міністр оборони України О. Резніков нещодавно анонсував можливе будівництво таких рокадних доріг уздовж кордону з Росією і Білоруссю. При цьому продовження таких доріг до Балтійського моря вздовж Сувальського коридору значно посилить обороноздатність країн ЛТ.

Наступним перспективним напрямом взаємодії у сфері оборони вважається побудова спільної системи протиповітряної оборони та мережі радіолокаційних засобів та засобів радіоелектронної боротьби з можливістю швидкого інформування партнерів про потенційні загрози.

Окремо слід відзначити співпрацю у сфері військово-промислового співробітництва. Недостатність військово-повітряного компоненту в усіх країнах ЛТ є слабкою стороною країн Балто-Чорноморського регіону. Оскільки озброєння винищувачами, актуального на сьогодні п'ятого покоління, не видається можливим з огляду на їх вартість, було б доцільно розвивати співробітництво у військовій сфері з Турецькою державою та після налагодження власного виробництва безпілотних літальних апаратів (відповідно до підписаної у вересні 2021 року угоди між Baykar Machine та «Мотор Січ»⁹⁸) – поширювати ці технології на партнерів у регіоні.

З огляду на те, що Туреччина має один із найбільш розгалужених оборонно-промислових комплексів у Європі і майже 70 відсотків своїх військових потреб задовольняє за рахунок власного виробництва, питання військово-технічного співробітництва також мають виноситися на перший план. Розвиток військово

⁹⁸Baykar та "Мотор Січ" уклали угоду про співпрацю: турецькі безпілотники матимуть українське "серце"
https://defence-ua.com/weapon_and_tech/baykar_ta_motor_sich_uklali_ugodu_pro_spivpratsju_turetski_bezpilotniki_matimut_ukrajinske_sertse-4862.html

технічного співробітництва між Туреччиною та країнами ЛТ може бути перспективним напрямом співпраці.⁹⁹

Ураховуючи наведене, співробітництво у військовій сфері є не тільки найбільш актуальним та перспективним, а й може бути передумовою для розвитку економічного співробітництва в регіоні. Однак таке співробітництво потребує подальшого поглиблення відносин шляхом підписання багатосторонніх безпекових угод, їх імплементації на рівні національного законодавства та наступного зниження рівня комунікацій до міжінституційного.

Цілком перспективною видається і співпраця в економічній сфері.¹⁰⁰

Наявність міграційної кризи жодним чином не зменшує попит Російської Федерації в імпортно-експортному сполученні з Європейським Союзом, а забезпечення такого попиту виключно морським шляхом є малоімовірним та значно зменшить рентабельність імпортно-експортних операцій. Крім того, напруження вздовж білоруського кордону і можливість закриття польського кордону можуть нанести шкоду проекту Китайської Народної Республіки «Новий шовковий шлях», що може бути аргументом для Республіки у прийнятті рішення про відволікання сил та засобів Сполучених Штатів Америки та Великої Британії шляхом створення напруження на Балто-Чорноморському кордоні.

Таким чином, уніфікація міграційної та митної політики країн Балто-Чорноморського регіону у перспективі може сприяти створенню окремого економічного поясу, що може стати важелем політичного тиску як для Сходу, так і для Заходу.

Однак основною перепорою для реалізації зазначених та інших інтеграційних економічних ініціатив є теперішня ситуація, коли південь Балто-Чорноморського регіону, зокрема Україна, Молдова, Туреччина, розташовані поза зоною ЄС, а

⁹⁹Розвиток системи військово-політичних відносин України з країнами Європи, через призму російської агресії <https://mil.in.ua/uk/blogs/rozvytok-systemy-vijskovo-politychnyh-vidnosyn-ukrayiny-z-krayinamy-evropy-cherez-pryzmu-rosijskoyi-agresiyi/>

¹⁰⁰"Перспективні шляхи та механізми інтеграції ринку транспортних послуг України до країн ЄС". Аналітична записка <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/perspektivni-shlyakhi-ta-mekhanizmi-integracii-rinku-transportnikh-poslug>

північ є частиною ЄС. З огляду на викладене не менш актуальною сферою співпраці є політична сфера. Саме це, на думку автора цієї роботи, є ключем для вирішення актуальних питань безпекової та економічної співпраці.

Пошук оптимальних форм політичної співпраці є, мабуть, найважливішим питанням реалізації інтеграційних прагнень країн Балто-Чорноморського регіону. Звісно, Люблінська тристороння угода певним чином стала проривом у регіональній співпраці, однак перепона у вигляді кордону ЄС свого часу завадила потраплянню України до «Тримор'я», і тепер для подальшого поглиблення співпраці та інтеграційних процесів у регіоні необхідно знайти рішення, яким чином обійти цю перепону.

Відповідно до статуту НАТО та договорів про функціонування Європейського Союзу немає жодних правових норм, які б завадили подальшій інтеграції країн Балто-Чорноморського регіону. Конституціями Литви та Польщі прямо передбачено можливість укладання багатосторонніх договорів про вступ до різних міжнародних об'єднань, союзів, конфедерацій тощо. Крім того, створення конфедерації або міждержавного союзу є цілком можливим відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, Декларації про принципи міжнародного права та Віденської конвенції про міжнародні договори з урахуванням положень договорів про Європейський Союз. Таким чином, міжнародне право дає можливість окремим країнам-членам ЄС і НАТО стати членами Балто-Чорноморського союзу без процедури узгодження свого вступу з іншими країнами-членами ЄС. Отже, перепонами є лише політичний фактор побоювання ключових гравців ЄС утворення нового центру геополітичного впливу та активна протидія РФ утворенню союзу.

Також видається перспективним міжпарламентське співробітництво країн Балто-Чорноморського регіону. У країнах регіону історично розвинутий парламентаризм. Така співпраця може створити передумови для імплементації міждержавних угод на рівні національного законодавства та забезпечить подальші інтеграційні процеси від патерналістичної залежності від лідерів держав.

Важливим фактором політичного співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону є зовнішньополітична підтримка великих геополітичних гравців. Негативний вплив, що здійснюється на інтеграційні процеси в регіоні з боку ЄС та Росії, може бути врівноважений (нейтралізований) через підтримку таких процесів з боку США та Великої Британії. Певною мірою так і відбувається – США та Великобританія послідовно підтримують прагнення країн Балто-Чорноморського регіону до співпраці. Дж. Фрідман мотивує це неприпустимістю об'єднання російських ресурсів і європейських технологій, тобто, поки ще негласного союзу Москви та Берліну.

«*Intermarium* – це можливість – про яку я говорив майже десять років тому. Я передбачав, що вона зросте після того, як Росія неминуче знову стане великою регіональною державою. Це має сенс, враховуючи, що до нього входили б колишні радянські сателіти Східної Європи: країни Балтії, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія і, можливо, Болгарія. Його метою було б стримати будь-який потенційний рух Росії на захід. Сполучені Штати підтримали б це. Решта Європи буде переживати через це. Те, що колись було неминучим, може скоро з'явитися тут.» – так оцінює Дж. Фрідман перспективи Балто-Чорноморського політичного союзу та підтримки з боку США. Відсутність у переліку Дж. Фрідмана України пояснюється тим, що на момент написання цієї статті у 2010 році Україна перебувала у сфері російського геополітичного впливу. Однак, як відомо, військовий конфлікт, що почався у 2014 році, все змінив. Повільна економічна експансія КНР, її доступ до європейських технологій і російських ресурсів, які потенційно сприяють значному зміцненню Республіки, що в майбутньому може порушити світовий баланс сил, обумовлюють підтримку з боку США та Великобританії природнього бар'єру на шляху цих процесів.

Однак однієї підтримки атлантичних геополітичних гравців замало. Корупція, бюрократія і не в останню чергу діяльність російської агентури впливу зруйнували амбітні плани щодо створення українсько-американського газотранспортного консорціуму. Зрештою, це спричинило втрату великої частки підтримки в Сенаті США та можливості реалізації проекту «Північний Потік – 2». Крім популістичних політичних декларацій, політичне співробітництво, курс

на подальшу інтеграцію країн регіону вимагають чітких дій. До переліку таких дій слід віднести боротьбу з корупцією та подвійними стандартами країн ЄС по відношенню до корупційних капіталів, модернізацію державного апарату, реформи судової системи, сфер державного управління та безпеки. Лише здійснення конкретних кроків та досягнення практичних результатів можуть надати аргументи для подальшої інтеграції країн регіону та її підтримки стратегічними союзниками.

Аналітики незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен ІНТЕЛ» так характеризують ситуацію: «Сьогодні, коли на Заході і Сході Великої Європи сформувалися два блоки держав – Європейський Союз і Євразійський Економічний Союз, – існує, на наш погляд, нагальна необхідність у створенні «серединного» об'єднання – Балто-Чорноморського альянсу – у складі держав Центральної та Східної Європи, що могло б стати субрегіональним компонентом Європейського Союзу та НАТО.

Ядром Балто-Чорноморського альянсу могла б бути конфедеративна держава у складі України, Польщі, Литви і згодом Білорусі. Активна участь східноєвропейських країн в БЧС відповідатиме інтересам усіх європейських країн, оскільки це сприяло б подальшому зміцненню Європи як потужного геополітичного центру. З іншого боку, розбудова БЧС певним чином відповідала б і американській концепції зміцнення «молодої Європи».¹⁰¹

Автор цієї роботи цілком погоджується з викладеною тезою. В умовах постмодернового світу та кризи ідентичності, як зазначає Кен Уїлбер¹⁰², склалася ситуація, коли еліти вперше в історії не показують напрямку руху – «дорога скінчилась, попереду нічого не видно». Світ, який спрогнозував Ф. Фокуяма,¹⁰³ настав, але настав в інший спосіб – «відсутність майбутнього» призвела не до «нудного» повільного прогресу та економічного розвитку, а до хаосу та посилення протистояння цивілізацій. Криза ліберальної ідеології

¹⁰¹Олексій Волович Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (частина 2)
https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/volodich-balto2/

¹⁰²Кен Уїлбер Трамп і епоха постправди TerraIncognita//2019// ISBN978-617-764-622-7

¹⁰³Francis Fukuyama. The End of History and the Last Man.— Free Press, 1992.— 432p.

призвела до того, що молоді (або старі і забуті) агресивні ідеології почали нав'язувати власну модель майбутнього. Саме в цьому ракурсі політичним елітам країн Балто-Чорноморського регіону необхідно чимшвидше визначитися з власною ідентифікацією як окремого суб'єкта і вказати власним народам перспективний шлях до Балто-Чорноморської конфедерації в рамках Європейського економічного простору.

Ще однією не менш важливою галуззю співробітництва є культура. Акумулюючи в собі всі несвідомі прагнення суспільства, культура вказує напрямок руху для економіки та політики. Сьогодні під тиском тоталітарного Сходу все більше творчої еліти з Росії та Білорусі шукають притулок у країнах Балто-Чорноморського регіону. Зазначене, у свою чергу, підживлює антиімперські настрої всередині регіонального суспільства і створює контркультурний рух по відношенню до ідеї «руського міру». З іншого боку, толерантне ставлення Німеччини до пропагованих ідей «руського міру», самоусунення Франції від цих проблем та загальна квола реакція Європи на агресивний поступ ідей «руського міру» та ісламського світу не знаходять розуміння у тих, хто безпосередньо зіштовхнувся з деструктивним впливом цих ідей.

Така ситуація може сприяти виникненню нової культурної ідентифікації в поясі країн Балто-Чорноморського регіону. Однак вона не є обов'язковою, це радше можливість виникнення, ніж гарантія. Тож, для того, щоб ця можливість була реалізована, необхідно вирішити ряд проблем.

По-перше, усунути історичні суперечності між країнами регіону («волинська різня» та ін.), а також надмірний вплив церкви на політику (особливо в Польщі та Україні). По-друге, запровадити стимулювання державними програмами культурного обміну. По-третє, стимулювати та відкрити ринки для малого бізнесу. Зрештою, важко порахувати кількість міжкультурних контактів, здійснених у період відкритого ввозу «євроблях» з Литви. І хоча цей «кейс» на перший погляд може здаватися дрібним, однак, саме такі дрібні контакти і

формують міжкультурну мережу, що не залежить від волі одного чи групи політиків і забезпечує подальший інтеграційний рух.

Висновки до розділу 3

Аналіз інтеграційних ініціатив дає нам підстави вважати підтвердженою висунуту на початку цієї роботи гіпотезу про значущість безпекового фактора для інтеграційних ініціатив у Балто-Чорноморській зоні. Найбільшої практичної імплементації на сьогодні набувають ті багатосторонні ініціативи, основані на питаннях забезпечення колективної безпеки – кооперації у протистоянні вздовж лінії цивілізаційного розлому. Питання економічної співпраці хоч і є важливим, але займає вторинну позицію по відношенню до безпекових викликів.

Найбільш успішним та перспективним інтеграційним проектом є Люблінський трикутник, однак ця ініціатива потребує подальшої імплементації шляхом міжпарламентського співробітництва, поглиблення співпраці у сфері безпеки та оборони, вироблення спільної прикордонної та митної політики, стимулювання економічної співпраці.

В результаті аналізу сучасної геополітичної ситуації в регіоні ми висунули гіпотезу про превалювання в майбутньому таких трендів:

- безпековий фактор визначатиме політичну реальність країн Балто-Чорноморського регіону;
- економіка регіону посилюватиме свою залежність від загальноєвропейської економічної системи, однак на неї істотно впливатиме безпековий фактор, «газові» війни, звуження транзитних шляхів унаслідок закриття кордонів;
- спроби експансії Союзної держави Росії та Білорусі будуть продовжуватися і посилюватися;
- дезінтеграційні та євроскептичні процеси всередині ЄС посилюватимуться;

- ситуація в регіоні залежатиме від загальносвітового протистояння двох гегемонів – США та КНР і їх блоків.

Беручи до уваги означені майбутні тренди, вважається за доцільне будувати співпрацю в Балто-Чорноморському регіоні на базі безпекових питань – побудови системи колективної безпеки країн Люблінського трикутника за підтримки НАТО з долученням нових союзників на півдні Туреччини та Молдови. Пошук нових форм міждержавної взаємодії, які б вели до її поглиблення та не входили в дисонанс з ЄС, є важливим напрямом подальших досліджень.

Разом з тим важливою для безпеки та економіки є реалізація інфраструктурних проектів, які б послуговувалися в майбутньому транзиті товарів, а у разі війни були рокадними шляхами для перекидання військових сил та засобів уздовж цивілізаційного розлому.

Крім зазначеного, необхідною умовою інтеграційних процесів усередині регіону є пошук та формування Балто-Чорноморської ідентичності, активна позиція еліт у цьому процесі та поширення в інформаційному просторі таких наративів. Як наслідок, важливою є міжкультурна взаємодія, пошук, розвиток та протиставлення власної культурної ідентичності «руському міру» та європейській моделі лібералізму.

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене, можна сказати так – майбутнє Балто-Чорноморських інтеграційних проектів залежатиме від побудови колективної безпеки регіону, входження всіх її учасників до Європейського економічного простору, винайдення оптимальної політичної форми об'єднання та власної регіональної культурної ідентичності.

ВИСНОВКИ

В основі ідеї Балто-Чорноморського співробітництва лежить ряд доволі об'єктивних передумов, до яких слід віднести еволюційно-антропогенні (специфіка розселення після великих міграцій), географічні (наявність природних торговельних шляхів), геополітичні (розташування регіону в зоні цивілізаційного розлому), безпекові (постійний тиск з боку сусідніх регіональних політичних центрів), історичні (позитивний досвід перебування в кордонах однієї держави).

Разом із тим слід виділити основні фактори, які мали позитивний вплив на інтеграційні процеси та фактори, які призводили до дезінтеграції.

Щодо перших, то ще на початку цієї роботи було висунуто гіпотезу про важливість безпекового фактору, як каталізатора інтеграційних процесів у Балто-Чорноморському регіоні. І тепер, підводячи підсумки, варто визнати, що означена гіпотеза цілком знаходить своє підтвердження. Історичний аналіз державних утворень та сучасний досвід яскраво ілюструють, що найкращу імплементацію в усі сфери життя мають ті інтеграційні процеси, що продиктовані військовою загрозою (незалежно від напрямку її походження). Спільне протистояння навалам Імперії гунів, Золотої Орди, Тевтонського ордену, Османської імперії та, згодом, Російської імперії та Російської Федерації є прикладом наведеної вище тези. Звісно, існує ряд інших, пов'язаних із окресленими передумовами факторів, – еволюційна та етногенна історія, культурна спорідненість та схожість мов, економічна співпраця та торгівля, спільна історія, культура, релігія і, зрештою, світосприйняття, що обумовлює схильність до консервативного та демократичного суспільного договору та вільних ринкових відносин (на відміну від авторитарного Сходу чи прогресивного Заходу). Попри це, треба визнати, що саме безпековий фактор ставав в основі формування усіх успішних союзів на означеній території.

Складна безпекова ситуація у Балто-Чорноморському геополітичному просторі зумовлена лініями цивілізаційного розлому. Саме тут проходить лінія розлому

між західною та православною цивілізаціями, а по півдню проходить розлом з ісламським світом.

Також необхідно визнати, що безпекова ситуація в Балто-Чорноморському регіоні пов'язана безпосередньо із протистоянням світових систем. Глобальні поляризаційні процеси проєцируються на лінію цивілізаційного розлому від Чорного до Балтійського моря, а формування ворогуючих блоків колективного заходу (США, Великобританія, AUKUS та союзники) та КНР (РФ, КНДР, Іран та союзники) змушують країни регіону обирати бік такого протистояння. Означене укладається поки що не визначеною позицією ЄС.

Окремо слід зазначити, що географічне розташування регіону та кордон із західною цивілізацією та країнами умовного «золотого мільярду», з одного боку, та наростаюча нестабільність на сході з ісламською експансією та гібридною військовою активністю, з другого боку, створюють передумови для міграційних криз. З урахуванням викладеного в цьому дослідженні можна лише визнати вплив міграції на інтеграційні процеси в Балто-Чорноморському регіоні, однак характер такого впливу потребує подальшого багатостороннього вивчення.

Щодо дезінтеграційного фактора, то таким був вплив з боку судніх сильніших геополітичних гравців - носіїв різних цивілізацій. Сприйняття ними Балто-Чорноморського регіону як буферної зони та формування в цьому регіоні лімітрофної економічної та політичної філософії, як правило, призводило до дезінтеграційних процесів. Ідеологічний вплив з боку різних сусідніх цивілізацій, коли їх культурна експансія поділяла регіон на католиків та православних, послідовників ідей Пілсудського, Вітовського або Винниченка, послідовників ідеї «руського міру» чи прихильників Євроінтеграції, значно посилює такі дезінтеграційні процеси.

А отже, перебування в зоні зіткнення цивілізацій є діалектичним чинником, що одночасно зумовлює як інтеграційні процеси, так і дезінтеграційні. Яким із цих двох напрямків рухатиметься регіон, залежить лише від того, наскільки буде

вироблена власна ідентичність, чи навпаки, мешканці регіону асоціюватимуть себе із більшими регіональними геополітичними гравцями та їх цивілізаціями.

У царині економічного фактора співпраці, наслідуючи запропоновану в цій роботі ієрархію, слід прийняти як гіпотезу закономірну залежність перебування країн Балто-Чорноморського регіону в становищі периферії чи напівпериферії по відношенню до держав ядра, до інтеграційних процесів між ними. Проте економічний аналіз регіону дає підстави стверджувати, що економіка країн регіону є залежною від загальної економічної системи Європейського Союзу. Остання має позитивний вплив на інвестиційну привабливість та ріст економік країн регіону, однак коефіцієнт корисної дії від такої інтеграції з більшою економічною системою залежить безпосередньо від модернізації виробництва та уніфікації законодавства із «колективним Заходом». Окремо слід зазначити про перспективи для країн Балто-Чорноморського регіону.

Стратегічне економічне значення Балто-Чорноморського регіону обумовлено його географічним розташуванням, що безпосередньо пов'язано із безпековим фактором, оскільки транзит енергоносіїв, сировини та так званий новий «шовковий шлях», серед іншого, спрямовані на використання економічних залежностей у гібридних війнах сучасності. У зв'язку із цим питання енергетичної залежності ЄС від Росії стоїть дуже гостро та істотно впливає на геополітичні процеси в регіоні.

Припливно-відпливний характер політичних процесів, притаманний політичним системам регіону, зумовлює електоральні «маятники», однак гібридна війна, розв'язана РФ проти «колективного Заходу» все більше зсуває центр таких коливань вбік антиросійських настроїв, правої риторики та євроскептицизму. Така геополітична та внутрішньополітична ситуація змушує країни регіону, зокрема країни ЛТ, шукати альтернативні шляхи розвитку та кооперації. Міграційна криза разом із тоталітарним європейським лібералізмом, з одного боку, та наступ «руського міру», з іншого, створюють такі умови, коли пошук

власної ідентичності в рамках Балто-Чорноморського регіону стає життєвою необхідністю та умовою для подальшого суверенітету країн, розташованих у цьому регіоні.

Таким чином, аналіз інтеграційних ініціатив дає підстави стверджувати, що найбільш ефективним з точки зору практичної імплементації утворенням є Люблінський трикутник, який цілком відповідає визначеним вище вимогам ефективності – створений як відповідь на безпекові загрози та на основі спільної ідеологічної доктрини та ідентифікації (відсилка до Люблінської Унії).

Результати аналізу економічних та геополітичних трендів вказують нам на найбільш імовірний сценарій розвитку цього інтеграційного утворення.

- Безпековий фактор визначатиме характер взаємодії країн ЛТ;
- Економіка країн ЛТ посилюватиме свою залежність від загальноєвропейської економічної системи, однак на неї істотно впливатимуть безпековий фактор та транзитні війни.

Ускладнюватимуть інтеграційні процеси такі фактори, як невходження України в ЄС, політика східного партнерства ЄС та небажання ЄС вступати в пряму конфронтацію з РФ. Однак євроскептичні тренди та незворотність агресивної політики РФ унаслідок утилізації «соціальної ентропії» у зовнішніх конфліктах створюватимуть умови для подальшого зближення країн ЛТ та, ймовірно, приєднання на правах щонайменше союзника. Також каталітичним фактором для інтеграційних процесів у Балто-Чорноморському регіоні може бути конструктивна позиція США та Великобританії щодо побудови ефективної системи протидії агресії РФ. Окрім зазначеного, внаслідок дезінтеграційних тенденцій в ЄС, зростання ролі окремих його членів (Франція, Німеччина) та загрози їх союзу з РФ атлантична геополітика зацікавлена у створенні противаги та природнього кордону для такого союзу. Підсумовуючи викладене, слід визнати, що політичні процеси в Балто-Чорноморському регіоні необхідно розглядати скрізь призму світових геополітичних процесів. Глобалізація, поляризаційні процеси та криза світової

безпекової архітектури дедалі більше зумовлюють об'єднання навколо спільних безпекових та економічних інтересів, а інтеграційні процеси на сході, відновлення союзної держави природним чином викликатимуть реакцію у вигляді таких самих інтеграційних процесів у Балто-Чорноморському регіоні, успіх яких напряду залежатиме не лише від окреслених вище раціональних факторів, а й від ірраціонального – пошуку власної регіональної культурної ідентичності.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. "Асоційоване тріо" України, Грузії та Молдови: кінець "Східного партнерства" чи прискорення євроінтеграції? URL: <https://www.dw.com/uk/asotsiiovane-trio-ukrainy-hruzii-ta-moldovy-kinets-skhidnoho-partnerstva/a-58126771>
2. «Ахіллесова п'ята» НАТО: питання захисту Сувалкського коридору URL: <https://adastra.org.ua/blog/ahillesova-pyata-nato-pitannya-zahistu-suvalkskogo-koridoru>
3. Бекас Д., Раєвський М. FAQ: Велике Князівство Литовське. 200 років невідомої історії. «WAS». URL: <https://was.media/uk/2020-09-13-faq-velike-knjazivstvo-litovske/>
4. Бжезінський Збігнев, Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи./ З англ. перекл. Олена Фешовець.— Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000.
5. Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О. Д. Бойко. – К.: «Академвидав», 2003. – 656 с.
6. В Латвии уже заметны элементы "гибридной войны" – премьер-страны URL: <https://www.unian.net/world/1042739-v-latvii-uje-zametnyi-elementyi-gibridnoy-voynyi-premer-stranyi.html>
7. Війна нервів: аналітики про стягування військ РФ на кордон з Україною URL: <https://www.dw.com/uk/viina-nerviv-analytyku-pro-stiahuvannia-viisk-rf-na-kordon-z-ukrainoiu-a-59711537/a-59711537>
8. Волович Олексій Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (частина 1) URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/volodich-balto/
9. Волович Олексій Балто-Чорноморський Союз: перспективи реалізації (частина 2) URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/volodich-balto2/

10. Голуб В'ячеслав, Томенчук Ростислав, Український інститут міжнародної політики, Віртуальна реальність Тримор'я: чим запам'ятався саміт в Естонії та чого чекати від Болгарії URL: <https://www.uiip.org.ua/>
11. Готтман Ж. Европейская геополитика. URL: https://studme.org/203400/politologiya/evropeyskaya_geopolitika_gottman
12. Гудавичюс Э. История Литвы. Т.1. с древнейших времен до 1569 года. — М.: Valtrus, 2005. — С. 73.
13. Д. Медведев Почему бессмысленны контакты с нынешним украинским руководством URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5028300>
14. Даймонд Дж. Зброя, мікроби і сталь: Витоки нерівностей між народами / Пер. з англ. Т. Цимбала. — К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2018.
15. Дерев'янку Ю., Галабала О. Балто-чорноморський союз – нова геополітична вісь для України. «Народна воля». 2016. URL: <http://volya.if.ua/2016/08/balto-chornomorskyj-soyuznova-heopolitychna-vis-dlya-ukrajiny/>
16. Експортна стратегія – як Україна має реагувати на втрату ринків URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/689-eksportna-strategiya--yak-ukrayina-maye-reaguvati-na-vtratu-rinkiv>
17. Естонія звинуватила військовий літак РФ у порушенні повітряного простору URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/23/7128166/>
18. ЄС стурбований рішенням Польщі про верховенство національного права URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-eu-poland-justice/31499717.html>
19. Зажигаев Борис Лимитрофная территория глобального мира (трансформации государств Балто-Черноморского региона в XXI В.) часть I // Центральная Азия и Кавказ. 2009. №4-5 (6465). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/limitrofnaya-territoriya-globalnogo-miratransformatsii-gosudarstv-balto-chernomorskogo-regiona-v-xxi-v-chast-i>
20. Закон України Про ратифікацію Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1100-20#Text>

21. Заступники глав МЗС країн Люблінського трикутника домовились координувати подальші кроки в питаннях безпеки власних кордонів URL: <https://mfa.gov.ua/news/zastupniki-glav-mzs-krayin-lyublinskogo-trikutnika-domovilis-koordinuvati-podalshi-kroki-v-pitanniah-bezpeki-vlasnih-kordoniv>
22. Захарчук О.М. Польське питання в дипломатії Наполеона Бонапарта: нові підходи до висвітлення проблеми у сучасній російській історіографії. Український історичний журнал. Травень-червень. 2013 URL: https://uahistory.co/journal/journal_2013_3/12.html
23. «Затьмарений» ювілей: Крим, агресія та окупація – в центрі уваги ОЧЕС URL: <https://ua.krymr.com/a/28590979.html>
24. Іздебський А., По дорозі до Міжмор'я. Від Пілсудського до Мочульського, Краків 1999
25. Їжак Олексій Будапештський меморандум: угода про вічні цінності URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/budapeshtskiy-memorandum-ugoda-pro-vichni-cinnosti>
26. Кен Уилбер Трамп і епоха постправди Terra Incognita - 2019 - 135с.
27. Кирилюк Ігор Політична ситуація у Польщі як індикатор кризи демократичних цінностей в Європі URL: <http://civildiplomat.com/politichna-situaciya-u-polshhi-yak-indikator-krizi-demokratichnix-cinnostej-v-yevropi>
28. Китай висловив занепокоєння приземленням військового літака США на Тайвані URL: <https://mil.in.ua/uk/news/kytaj-vyslovyv-zanepokoeyennya-pryzemlenniam-vijskovogo-litaka-ssha-na-tajvani/>
29. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характери націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль.— К.: Наш Формат, 2017. — 320 с.
30. Концепція "зіткнення цивілізацій" Самюеля Філіпса Хантінгтона URL:https://stud.com.ua/28194/politologiya/kontsepsiya_zitknennya_tsivilizatsiy_samyuelya_fillipsa_hantingtona
31. Концепція «Rimland» Н. Спідмена та її практична реалізація США URL: <http://studies.in.ua/shpora-geopolitika/1609-koncepciya-rimland-n-spikmena.html>

- 32.** Коппель О. Світової системи теорія (світосистемна теорія) //Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л.В.Губерський (голова) та ін.— К.:Знання України, 2004— Т.2— 812с.
- 33.** Країни Балтії висилають російських дипломатів URL: <https://www.dw.com/uk/krainy-baltii-vysylaiut-rosiiskykh-dyplomativ/a-57313931>
- 34.** Країни Балтії і Польща виступили зі спільною заявою щодо Білорусі URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/23/7304788/>
- 35.** Країни Балтії і Польща виступили зі спільною заявою щодо Білорусі та "шантажу мігрантами" URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/08/23/7126938/>
- 36.** Кралюк П. МІЖМОР'Я: історія та перспективи. Газета «День». № 14. 2020. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/mizhmorya-istoriya-ta-perspektyvy>
- 37.** Кулеба та Блінкен підписали Хартію стратегічного партнерства Україна-США URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/hartiya-ukraina-ameryka/6308070.html>
- 38.** Кулеба, Чапутович і Лінкявічюс започаткували Люблінський трикутник — новий формат України, Польщі та Литви URL: <https://mfa.gov.ua/news/kuleba-charputovich-i-linkyavichyus-zapochatkuvali-lyublinskij-trikutnik-novij-format-ukrayini-polshchi-ta-litvi>
- 39.** Кульчинський О., Галицько-волинські ординці. Як русини з монголами нападали на Європу URL: <https://was.media/uk/2019-11-21-galicko-volinski-ordinci>
- 40.** Левін Костянтин Примара "цивілізаційного розлому" URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/06/21/5158224/>
- 41.** Литва та Естонія закидають РФ порушення повітряного простору URL: <https://www.dw.com/uk/lytva-ta-estoniia-zakydaiut-rf-porushennia-povitrianoho-prostoru/a-57928864>
- 42.** Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої URL: https://history.ed-era.com/suspylno_polytychny_procesy_16_st/lublynska_unyua_utvorenya_rechy_pospolytoy
- 43.** Люблінський трикутник: Україна, Польща і Литва обговорили зміцнення безпеки в регіоні URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3327910->

lublinskij-trikutnik-ukraina-polsa-i-litva-obgovorili-zmicnenna-bezpeki-v-regioni.html

44. Маккіндер Гелфорд "Географічна вісь історії" URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/gelford-makkinder-geografichna-vis-istoriji/>
45. Макрон змінив відтінок синього кольору на прапорі Франції URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/11/15/7130273/>
46. Наталуха Дмитро Не треба боятися дорослішати в економічних стосунках з ЄС URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/23/676224/>
47. НАТО вперше відпрацьовує оборону Сувалкського коридору на кордоні Литви URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/19/7067398/>
48. НАТО вперше відпрацьовує оборону Сувалкського коридору на кордоні Литви URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/19/7067398/>
49. Нічога М. Зіткнення цивілізацій посеред України URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765/>
50. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба // Українсько— шведський союз.— Нью-Йорк— Київ— Львів— Париж— Торонто.— 2001.— С. 258—264.
51. ПАЧЕС в Києві: Парубій зробив заяву про російську агресію URL: <https://politics.segoday.ua/ua/politics/paches-v-kieve-parubiy-sdelal-zayavlenie-o-rossiyskoj-agressii-1094914.html>
52. "Перспективні шляхи та механізми інтеграції ринку транспортних послуг України до країн ЄС". Аналітична записка URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/perspektivni-shlyakhi-ta-mekhanizmi-integracii-rinku-transportnikh-poslug>
53. Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennja-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/>
54. Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennja-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/>

- 55.** Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади URL: <https://www.newsweek.pl/wiedza/historia/ukraina-historia-polskiej-kolonizacji-na-ukrainie-wywiad-z-danielem-beauvois/lms204f>
- 56.** Про Кримську платформу URL: <https://crimea-platform.org/about>
- 57.** Про форум URL: <http://baltic-blacksea.com/about-forum.htm>
- 58.** Путин В. «Об историческом единстве русских и украинцев» URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
- 59.** Роз'яснення переваг поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю (ЗВТ+) між Україною та ЄС URL: <http://www.me.gov.ua>
- 60.** Розвиток системи військово-політичних відносин України з країнами Європи, через призму російської агресії URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/rozvytok-systemy-vijskovo-politychnyh-vidnosyn-ukrayiny-z-krayinamy-yevropy-cherez-pryzmu-rosijskoji-agresiyi/>
- 61.** Рудюк Сергій Думки після прочитання «Геополітичної подорожі» Джорджа Фрідмана (засновник і керівник приватної розвідки – аналітичне агентство «Стратфор») URL: https://bintel.org.ua/en/nash_archiv/arxiv-geopolitika/mysli-posle-prochtenija-fridmana/
- 62.** Світ-системний підхід //Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л.М.Герасіна, В.Л.Погрібна, І.О.Поліщук та ін. За ред. М. П.Требіна.— Х . :Право, 2015
- 63.** Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27873307.html>
- 64.** Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС / М. Сидорук // Наукові записки Національного університету —Острозька академія. Сер. —Міжнародні відносини. – 2010. – Вип. 2. – С. 97-104
- 65.** Синиця Є.В. Шлях із Варягів у Греки. Енциклопедія історії України. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Shliakh_V (дата звернення: 27.10.2020)
- 66.** Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування Люблінського трикутника URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav->

ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika

67. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування Люблінського трикутника URL: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364/all-info>

68. Сподарик Григорій Ініціатива тримор'я існує вже п'ять років – але без України URL: <https://nasze-slowo.pl/iniczytywa-trymorya-isnuye-vzhe-pyat-rokiv-ale-bez-ukrayiny/>

69. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. Том 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / Ред. С. Ківалов та ін. — Одеса: Юридична література, 2002. — 464 с.

70. Стеблій Ф. Чарторийський (Czartoryski) Адам-Єжи//Енциклопедія історії України: у10т./ редкол.:В.А.Смолій(голова) та ін.;Інститут історії України НАН України.—К.:Наукова думка, 2013.— Т.10: Т—Я.— С.488—489.— 784с.

71. Сурков В. Куда делся хаос? Распаковка стабильности URL: <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html>

72. Таласократія. Енциклопедичний словник з державного управління . уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. НАДУ, 2010.

73. ТИЩЕНКО К. "Литва на Сіверщині" URL:<http://www.langs.com.ua/publics/КМ/Lytva/2.htm>

74. У НАТО немає консенсусу щодо членства України – Столтенберг URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-nato/31561905.html>

75. Україна, Грузія та Молдова створили новий формат співпраці для спільного руху в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/05/17/7123240/>

76. Українська делегація, очолювана Президентом Петром Порошенком, у Стамбулі підписала низку двосторонніх документів із турецької стороною. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2572363-vizit-porosenska-u-tureccinu-aki-dokumenti-pidpisala-ukrainska-delegacia.html>

- 77.** Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // Полис. – 1994. –№1
- 78.** Чи дійсно Росія готується до великої війни з НАТО? Експерт про нарощуванням російського військового угруповання в Калінінградській області
URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=95333>
- 79.** Чичкало-Кондрацька І.Б. Сучасний стан і проблеми торгівлі України з європейським союзом. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/255.pdf>
- 80.** Чухліб Т.В. Віденська битва 1683р.//Енциклопедія історії України: у 10 т./редкол.: В.А.Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наукова думка, 2003.— Т.1: А — В.— С. 525.— 688 с.: іл.— ISBN 966-00-0734-5.
- 81.** Шелухін В. Україна в координатах світ-системи: між світ-економікою та світ-імперією (зауваги щодо перспектив)/ Незалежний культурологічний часопис Ї/ Дискусії, липень 2013 р..
- 82.** Ярмоменко С. Балто-чорноморський простір як геополітична стикова зона: теоретичні аспекти. 2014. 2 лют. С. 277 - 284. 26
- 83.** Ваукар та "Мотор Січ" уклали угоду про співпрацю: турецькі безпілотники матимуть українське "серце" URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/baykar_ta_motor_sich_uklali_ugodu_pro_spivpratsju_turetski_bezpilotniki_matimut_ukrajinske_sertse-4862.html
- 84.** Business Insider: Названо місце, де може початися війна Росії проти НАТО
URL: <https://www.unian.ua/world/10371816-business-insider-nazvano-misce-de-mozhe-pochatisya-viyna-rosiji-proti-nato.html>
- 85.** Diego A. Martin† Jacob N. Shapiro Julia G. Ilhardt Trends in Online Influence Efforts *
- 86.** Francis Fukuyama. The End of History and the Last Man.— Free Press, 1992.— 432p.
- 87.** Fridman G. Geopolitical Journey, Part 1: The Traveler URL: <https://worldview.stratfor.com/article/geopolitical-journey-part-1-traveler>

- 88.** Fridman G. Geopolitical Journey, Part 6: Ukraine URL: <https://worldview.stratfor.com/>
- 89.** Friedman George. Geopolitical Journey, Part 2: Borderlands // URL: http://www.stratfor.com/weekly/20101108_geopolitical_journey_part_2_borderlands?utm_source=freelist-&utm_medium=email&utm_campaign=20140603&utm_term=Gweekly&utm_content=readmore
- 90.** Joint Declaration of the Sixth Summit of the Three Seas Initiative URL: <https://3seas.eu/event/joint-declaration-of-the-sixth-summit-of-the-three-seas-initiative>
- 91.** Laruelle M., Rivera E. Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium. IERES Occasional Papers, 2019. C. 30.
- 92.** Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos Prezidentų susitikime – regiono atsakas į migracijos iššūki Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos Prezidentai paskelbė bendrą pareiškimą dėl atsako į Baltarusijos režimo organizuojamus nelegalios migracijos srautus | Lietuvos Respublikos Prezidentas (lrp.lt)
- 93.** Ministry of Defense 2018 Technical Report Announcement URL: <http://smolenskrash.eu/uploaded/Ministry-of-Defense-2018-Technical-Report-Announcement.pdf>
- 94.** National Accounts - Analysis of Main Aggregates (AMA) URL: <https://unstats.un.org/unsd/snaama/https://www.spglobal.com/ratings/en/>
- 95.** Senn Alfred Erich - The Activity of Juozas Gabrys for Lithuania's Independence URL: http://www.lituanus.org/1977/77_1_02.htm
- 96.** Szczepański Tomasz: Międzymorze. Polityka środkowoeuropejska KPN. Warszawa: Dział Poligrafii KPN, 1993.
- 97.** Turkey: The Weak Link in the Intermarium URL: <https://worldview.stratfor.com/article/turkey-weak-link-intermarium>
- 98.** World Economic Outlook database: April 2021 URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

99. WORLD ECONOMIC OUTLOOK DATABASES URL:

<https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending>

100. Zurawski P. Adriatic-Baltic-Blac sea vision of cooperation. Institute for Eastern Studies, 2017. C